

גמרא סדורה

מסכת שבת

פרק ט" - "אמר רבי עקיבא"

מהדורה זו מוקדשת לילדי ונוער עתניאל הנפלאים
שנוסף ללימודיהם ועיסוקיהם באים כל לילה ללמוד את הדף היומי
"מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם" (תהלים ח, א)

לימוד פרק זה מוקדש לרפואה שלימה של ההורים המקסימים

אנשי חינוך ורפואה

תרצה בת צורית מאיר

אמנון שמואל בן נאוה מאיר

שעברו היום תאונת דרכים קשה

המהדורה המעניקה חווית הצלחה

ומאהיבה את הגמרא על לומדיה

יוצא לאור על ידי עמותת "וכל בניך לימודי ה"

ב' סיון תש"פ

בהצלחה - יגעת ומצאת - תאמיין!!!

להארות והערות

דניאל ברק ווינט

טל' - 0526071122

דוא"ל vinetdb81@gmail.com

עתניאל ד.ג. הר חברון 9040700

תודה רבה לכל הלומדים שהעירו הערות והארות,
בזכותם מהדורה זו טובה יותר.
ובייחוד לרב נתנאל אריאל שהגיה, העיר והאיר הארות רבות בכשרון רב,
את כל מסכת שבת, אני מודה לו ולכולם

©

כל הזכויות שמורות

על הניקוד, הפיסוק החלוקה לסוגיות, פסקאות, עיצוב ועימוד,
שמורות לעמותת "וכל בניין לימודיך" ולדניאל ברק ווינט.

מסכת שבת פרק ט' - "אמר רבי עקיבא"

1. פב, א - פג, ב

רפ"י

מתני'

אמר רבי עקיבא מניין לעבודה זרה כו'. משום דבעי למיתני בהדייהו מניין שמרחיצין את המילה כו' להו להנך דדמייין לה:
במשא. אדם הנושא:
תזרם כמו דוה וגו'. בעבודה זרה משתעי:

גמ'

כותלו סמוך לעבודה זרה. שהיה אותו כותל מחיצה אף לבית עבודה זרה: אסור לבנותו דקמהני לעבודה זרה:
היה שלו ושל ע"ז. שהיה חצי מקום הכותל של ע"ז:
נדון מחצה על מחצה. המחצה שלו נחשבת בארבע אמות של כניסה לפי שחייבוהו חכמים להרחיקו משלו ארבע אמות וליכנס כולו בתוך שלו:
שקץ תשקצנו. לשון שקץ כשרץ שאינו מטמא במשא:
נדה מטמאה במשא. אדם הנושא דאיתקש לזב והדוה בנדתה והזב את זובו וגו' (ויקרא טו) וזב מטמא במשא דכתיב (שם) וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא עד הערב והנושא אותם וגו' אף הזב במשמע אותם:
באבן מסמא. אבן ששמוה על גבי יתידות וכלים תחתיה כדכתיב (דניאל ו) והיתית אבן חדא ושמת על פוס גובא ונדה או זב יושבין עליה אע"פ שלא הכבידו על הכלים טמאים הכלים דכתיב כל אשר יהיה תחתיו: למשמשין שאין הכלים המשמשין מטמאים לא במשא ולא באבן מסמא:
למשא. אבל לא לאבן מסמא דלהכי אהני היקשא דשרץ:

משנה

אמר רבי עקיבא:

מניין לעבודה זרה שמתמאה במשא בנדה?
שנאמר: "תזרם כמו דוה, צאו תאמרו לו"²⁶⁹ (ישעיהו ל, כב),
מה נדה - מטמאה במשא,
אף עבודה זרה - מטמאה במשא.

גמרא

תנן התם:

"מי שהיה כותלו סמוך לעבודה זרה,

ונפל - אסור לבנותו.

ביצד יעשה?

כונס לתוך שלו ארבע אמות ובונה.

היה שלו ושל עבודה זרה - נידון מחצה על מחצה.

אבניו ועציו ועפריו - מטמאים בשרץ,

שנאמר: "שקץ תשקצנו"²⁷¹ וגו' (דברים ז, כו).

רבי עקיבא אומר:

בנדה,

שנאמר: "תזרם כמו דוה" (ישעיהו ל, כב),

מה נדה - מטמאה במשא,

אף עבודה זרה - מטמאה במשא" (עבודה זרה מז).

אמר רבה:

"תזרם" (ישעיהו ל, כב) - דאמר קרא: נכרינהו מינד קזר.

"צאו תאמרו לו" (ישעיהו ל, כב) - "הכנס" אל תאמר לו.

ואמר רבה:

במשא - דכולי עלמא לא פליגי דמטמאה,

דהא אתקוש לנדה.

כי פליגי: באבן מסמא.

רבי עקיבא סבר: בנדה.

מה נדה - מטמאה באבן מסמא,

אף עבודה זרה - מטמאה באבן מסמא.

ורבנן סברי: בשרץ.

מה שרץ - לא מטמא באבן מסמא,

אף עבודה זרה - לא מטמאה באבן מסמא.

ולרבי עקיבא, למאי הלכתא איתקש לשרץ?

למשמשיה.

ולרבנן, למאי הלכתא איתקש לנדה?

למשא.

²⁶⁹ וטמאתם את צפוני פסילי כספך ואת אפדת מסכת זבדך תזרם כמו דוה צאו תאמרו לו

²⁷⁰ גירסת הגהות הב"ח ורשי

²⁷¹ ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם פמהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו פי חרם הוא

רפ"י

ולוקשה רחמנא לנבלה!
 אין, הכי נמי,
 אלא: מה נדה - אינה ל'אברין',
 אף עבודה זרה - אינה ל'אברין'.
ואלא הא דבעי רב חמא בר גוריא:
 עבודה זרה - ישנה ל'אברין',
 או:
 אינה ל'אברין'?
 תיפשוט ליה מהא,
 דלרבנן - אינה ל'אברין'!
רב חמא בר גוריא אליבא דרבי עקיבא בעי לה.
ורבי אלעזר אמר:
 באבן מסמא - דכולי עלמא לא פליגי דלא מטמאה.
 כי פליגי: במשא,
 רבי עקיבא סבר: כנדה,
 מה נדה - מטמאה במשא,
 אף עבודה זרה - מטמאה במשא.
ורבנן סברי: כשרץ,
 מה שרץ - לא מטמא במשא,
 אף עבודה זרה - לא מטמאה במשא.
ורבי עקיבא, למאי הלכתא איתקש לשרץ?
 למשמשיה.
ורבנן, למאי הלכתא איתקש לנדה?
 מה נדה - אינה ל'אברים',
 אף עבודה זרה - אינה ל'אברים'.
פגא, ורבי עקיבא, למאי הלכתא איתקש לנדה? למשא?!
 לוקשיה לנבלה!
 אין, הכי נמי,
 אלא: מה נדה - אינה ל'אברין',
 אף עבודה זרה - אינה ל'אברין'.
אלא הא דבעי רב חמא בר גוריא:
 עבודה זרה - ישנה ל'אברים',
 או:
 אינה ל'אברים'?
 תיפשוט ליה מהא, בין לרבנן בין לרבי עקיבא: דאינה ל'אברים'!
רב חמא בר גוריא כרבה מתני,
 ובעי לה אליבא דרבי עקיבא.
 מיתבי:

ולוקשה רחמנא לנבלה!

ואלא הא דבעי רב חמא בר גוריא:
 עבודה זרה - ישנה ל'אברין',
 או:
 אינה ל'אברין'?
 תיפשוט ליה מהא,
 דלרבנן - אינה ל'אברין'!

רב חמא בר גוריא אליבא דרבי עקיבא בעי לה.

ורבי אלעזר אמר:
 באבן מסמא - דכולי עלמא לא פליגי דלא מטמאה.
 כי פליגי: במשא,
 רבי עקיבא סבר: כנדה,
 מה נדה - מטמאה במשא,
 אף עבודה זרה - מטמאה במשא.
ורבנן סברי: כשרץ,
 מה שרץ - לא מטמא במשא,
 אף עבודה זרה - לא מטמאה במשא.

ורבי עקיבא, למאי הלכתא איתקש לשרץ?

למשמשיה.

ורבנן, למאי הלכתא איתקש לנדה?

מה נדה - אינה ל'אברים',
 אף עבודה זרה - אינה ל'אברים'.

פגא, ורבי עקיבא, למאי הלכתא איתקש לנדה? למשא?!
 לוקשיה לנבלה!

אין, הכי נמי,
 אלא: מה נדה - אינה ל'אברין',
 אף עבודה זרה - אינה ל'אברין'.

אלא הא דבעי רב חמא בר גוריא:
 עבודה זרה - ישנה ל'אברים',
 או:
 אינה ל'אברים'?
 תיפשוט ליה מהא, בין לרבנן בין לרבי עקיבא: דאינה ל'אברים'!

רב חמא בר גוריא כרבה מתני,
 ובעי לה אליבא דרבי עקיבא.

מיתבי:

רש"י

ניחא. דקתני לרבנן כשרץ אלמא לא מטמיא במשא:
ממתני'. דמסכת ע"ז אבניו ועציו כו':
ה"ג נכרי ונכרית וע"ז ומשמשיה כו'. ול"ג מגע נכרי ונכרית שגזרו חכמים עליהן טומאת זבין:
הן ולא היסטן. קס"ד היסטן משמע שהוסטו דהיינו משא ולא כשאר היסטיטות שבהש"ס דמשמעו שהטמא היסט האחרים:
בשלמא לר"א ניחא. דקתני ולא היסטן דמשמע דלא מטמא במשא ולקמן פריך מאי הן אי הן טמאין קאמר פשיטא השתא היסטן טמא הם מיבעיא הכי איבעי ליה למתני מגען ולא היסטן:
לכל דבריהם. אלמא מטמאו במשא דאי לא מטמאו אלא במגע מאי כזבין לימא כטמאי מתים:
אלא. הא משבשתא היא ובעי לתרוצי ורבה מתרץ לטעמיה ורבי אלעזר לטעמיה: ואבן מסמא שלהן גרסי גבי נכרי ונכרית בין בתרצתא דרבה בין בדרי אלעזר והכי אמרינן בפרק בתרא דמסכת נדה (דף סט:): נכרי ונכרית מטמאין באבן מסמא:
ר' אלעזר מתרץ לטעמיה כו' ע"ז היא ולא היסטה. ולא משאה שאינה מטמאה במשא:

"עבודה זרה - נשרק,

ומשמשיה - נשרק.

רבי עקיבא אומר:

עבודה זרה - בנדה,

ומשמשיה - נשרק."

בשלמא לרבי אלעזר - ניחא,

אלא לרבה - קשיא!

אמר לך רבה:

מי אלימא ממתניתין?!

דקתני: "עציו ואבניו ועפריו - מטמאין נשרק" (עבודה זרה מז.) -

ואוקימנא מאי "נשרק"? דלא מטמא באבן מסמא.

מיתבי:

"גוי וגויה,

עבודה זרה ומשמשיה - הן,

ולא היסטן.

רבי עקיבא אומר:

הן,

והיסטן."

בשלמא לרבי אלעזר - ניחא,

אלא לרבה - קשיא!

אמר לך רבה:

ולטעמיה: גוי וגויה נמי, הן ולא היסטן?!

והתנאי:

"דבר אל בני ישראל" ²⁷² (ויקרא טו, ב).

"בני ישראל" - מטמאין בזיבה,

ואין גוים מטמאין בזיבה,

אבל גזרו עליהן - שיהו נזבין לכל דבריהן!"

אלא, רבה מתרץ לטעמיה:

"גוי וגויה - הן,

והיסטן,

ואבן מסמא שלהן.

עבודה זרה - היא,

והיסטה,

אבל לא אבן מסמא שלה.

רבי עקיבא אומר:

עבודה זרה - היא,

והיסטה,

ואבן מסמא שלה."

ורבי אלעזר מתרץ לטעמיה:

"גוי וגויה - הן,

והיסטן,

ואבן מסמא שלהן.

עבודה זרה - היא,

ולא היסטה.

²⁷² דברו אל בני ישראל ואמרתם אלהם איש איש מי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא

רפ"י

מתקיף לה רב אשי מאי הן. אי רבה ורבי אלעזר היסט דברייתא לשון משא משמע להו שהסיטו אחרים דהיינו משא מאי הן והיסטון הן ולא היסטון דקתני בין לר' עקיבא בין לרבנן אי למימרא דהן עצמן טמאים פשיטא דאי טהורים הם היסט מנא להו הכי איבעיא לאיפלוגי עייז אין היסט טמא ר' עקיבא אומר היסט טמא :

אלא אמר רב אשי הכי קאמר נכרי ונכרית בין הן שהסיטו אחרים. והיינו היסטון דקתני בה ככל היסט שבמשנה :

בין אחרים שהסיטו אותן. דהיינו משא וזהו הן דקתני בברייתא והכי משמע הן והיסטון דלישנא דברייתא משא שהזכירו חכמים נכרי ונכרית בין הן שהוסטו על ידי אדם בין היסטון כלומר מה שהסיטו הן טמאין דתורת זבין עליהם דזב שהוסט עייז אדם או היסט את האדם ואת כל דבר טמאוהו דתנן (זבין פ"ה משנה ב) כל הנישא על גבי זב טמא והיינו היסט וילפינן לה במסכת נדה (ד' לג.) מוכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו ומוקמי לקרא התם עייז דהייק וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו דהיינו נישא על גבי הזב :

עייז שהסיטה את אחרים טהורים. דאיתקש לשרץ להכי שלא תטמא לא בהיסט ולא באבן מסמא ואלבא דרבה קמתרץ לה רב אשי :

אחרים שהסיטו טמאים. דהיינו משא ומודו רבנן דמטמאה במשא דאיתקש לנדה :

רבי עקיבא אומר. עייז נמי כנכרי ונכרית בין שהסיטה בין שהוסטה והיינו לאבן מסמא דאיתקש לנדה והכי תני רב אשי לברייתא אליבא דרבה נכרי ונכרית הן המשא שלהן והיסטון עייז היא המשא שלה ולא היסטו משמשיה לא הן ולא היסטון ר' עקיבא אומר נכרי ונכרית עייז הן והיסטון משמשיה לא הן ולא היסטון וממילא לר' אלעזר מתרץ לה רב אשי הכי נכרי ונכרית הן והיסטון עייז ומשמשיה לא הן ולא היסטון ר' עקיבא אומר נכרי ונכרית הן והיסטון עייז היא ולא היסטו מטמא ולא באבן מסמא דהוא דומיא דהיסט משמעין לא הן ולא היסטון כך נראה לי סוגיא זו ולא פירשו רבותינו כן והם פירשו מאי הן דאתקפתא דרב אשי אדרבי עקיבא קאי ולא קשיא ליה אלא דתני לה בלשון רבים והכי קשיא ליה כיון דר"ע אעייז לחודה אמאי תנא הן והיסטון היא והיסטה איבעיא ליה למיתני ולא נהירא לי דקשיא לי טובא בגוה חדא דלא אתקפתא היא דכיון דאמרן דמתניי מחסרתא היא ואוסופי מוספינן עלה שפיר מיתני בה ל"ע בין לרבה דקאמר ר"ע אכולהו קאי וקאמר הן והיסטון לר' אלעזר נמי קאי אכולהו דהכי קאמר ר' עקיבא עייז לענין היסט דהיינו משא כנכרי ונכרית וכולן הן והיסטון והכי קתני רבי עקיבא אומר נכרי ונכרית עייז הן והיסטון ועוד מ"ש דלא מיפלגי בין היסטו להוסטו אלא בתרצתא דרב אשי ומאי דוחקיה לפלוגי בהו אי לאו דהן דברייתא משמע ליה שהוסטו והיסטון משמע ליה שהסיטו ועוד דסוף סוף בתירוצא דרב אשי לא מיתרצה אתקפתיה דאי הן משום מגע משמשיה קאמר הן ולא היסטון הוא ואילו רבי עקיבא הן והיסטון קאמר ואי אנכרי ונכרית הכא נמי הי"מ לתרוצי כלישנא קמא ומאי אתקפתיה :

היכי משכחת לה. שהחפץ יסיט אדם או חפץ אחר :

כרע הזב טמאין. שהרי היסטון זב והיסטו של זב כי האי גוונא כתיב בין בכלים בין באדם בין באוכלין ומשקין בכלים כתיב וכלי חרש אשר יגע בו הזב ותניא בת"כ יכול יטמאנו מאחוריו נאמר כאן בו ונאמר להלן אשר תבושל בו מה להלן מאחוריו אף כאן מאחוריו אי"כ למה נאמר אשר יגע בו פשיטא מי גרע משאר טומאות שמתמאין כלי חרש מאחורין כיון דכתיב גבי שרצים ל"ל למכתביי הכא אלא להביא מגעו שהוא ככולו ואפי' מאחוריו ואיזה זזה היסטו וגבי אדם נמי וכל אשר יגע בו הזב ואי משום מגע הא כתיב נוגע בבשר הזב אלא להביא מגעו שהוא ככולו ואפי' מאחוריו ואיזה זזה היסטו וגבי אוכלין ומשקין תנא וכל כלי עץ ישטף במים אמר ר' שמעון ומה בא זה ללמדנו אם ללמד שיתטמא הזב כלי שטף במגע והלא כבר נאמר הנוגע בבשר הזב יכבס בגדיו אם הנוגע בו יכבס בגדיו שהן כלי שטף במגע הוא עצמו לא יטמא כלי שטף במגע אלא למה נאמר וכל כלי עץ וגוי להביא אוכלין ומשקין וכלים הנישאין עייז הזב דבסיפיה דקרא דאשר יגע בו הזב כתיב דאוקמינן דמשמעין בהיסט והיינו דתנן כל הנישא על גבי טמא :

כרעו הן. ונשאו הן את הזב :

טהורין. דתנן כל שהזב נישא עליו טהור חוץ מן הראוי למשכב ומושב האדם אבל כל שאר כלים ואוכלים אין מיטמאין מחמת משכב ומושב כדתניא (לעיל דף נט.) מי שמיוחד לשיבה יצא זה שאומרים עמוד ונעשה מלאכתנו ולמהוי אפילו ראשון לטומאה מחמת משא הזב נמי לא דכי כתיב משא הזב באדם כתיב והנושא אותם וגוי' והא דאמר לעיל נכרי ונכרית ועייז שהסיטו אחרים טמאים באדם קאמרינן :

כל הטמאוי המסיטות. אחרים כגון בכף מאזנים או אדם טמא מת שהסיט את חברו טהורין :

שלא מצינו לו. בשאר טומאות שבתורה אלא בזב :

וכל דדמי ליה. דאתי מריבויא דזב ועייז מנדה גמרי דהיינו זב :

ורבי עקיבא אומר:

עבודה זרה - היא,

והסיטה".

מתקיף לה רב אשי:

מאי "הן"!

אלא, אמר רב אשי:

הכי קאמר:

"גוי וגויה: בין הן שהסיטו את אחרים,

ובין אחרים שהסיטו אותן - טמאים.

עבודה זרה: שהסיטה אחרים - טהורין,

אחרים שהסיטו אותה - טמאים.

משמשיה: בין הן שהסיטו את אחרים,

ובין אחרים שהסיטו אותן - טהורים.

רבי עקיבא אומר:

גוי וגויה ועבודה זרה: בין הן שהסיטו את אחרים,

ובין אחרים שהסיטו אותן - טמאים.

משמשיה: בין הן שהסיטו אחרים,

ובין אחרים שהסיטו אותן - טהורין".

עבודה זרה,

בשלקמא: אחרים שהסיטו אותה - משפחת לה,

אלא: היא שהסיטה את אחרים - היכי משפחת לה?

אמר רמי פריה דרב יבא:

כדתנן:

"הזב בכף מאזנים, ואוכלין ומשקין בכף שנייה,

כרע הזב - טמאין.

כרעו הן - טהורין" (זבים ד, ו).

פג,ב

כמאן אזלא הא דתניא:

"כל הטמאות המסיטות - טהורות.

חוץ מהיסטו של זב,

שלא מצינו לו חבר בכל התורה כולה?"

לימא דלא פריב עקיבא,

דאי פריב עקיבא - איכא נמי עבודה זרה!

אפילו תימא רבי עקיבא,

תנא: "זב" וכל דדמי ליה.

2. פג, ב

רפ"י

ישנה לאברים. כגון של חוליות
ישנה לטומאתה אבר אבר או
לא:
דהדיט יכול להחזירה. שאין
צריך אומן לכך:

בעי רב המא פר גו'יא:
עבודה זרה - ישנה ל'אברים',
או:
אינה ל'אברים'?

היכא דהדיוט יכול להחזירה - לא תיבעי לה,
דכמאן דמחברת דמי.
כי תיבעי לה:
היכא דאין הדיוט יכול להחזירה, מאי?

כין דאין הדיוט יכול להחזירה - כמאן דמתברא דמי,
או דילמא:
הא לא מחסרה?

ואיכא דבעי לה להך גיסא:
היכא דאין הדיוט יכול להחזירה - לא תיבעי לה,
דכמאן דמתברא דמי.
כי תיבעי לה:
היכא דהדיוט יכול להחזירה, מאי?

כין דהדיוט יכול להחזירה - כמאן דמחברא דמי,
או דילמא:
השתא מיהא קשלפה ושריא?

תיקו.

רפ"י

פחותה מכזית. והיא שלמה :
 לענין איסור. ליאסר בהנאה :
 ומחבקה ומנשקה. וזהו לשון
 ברית אהבה וחבה אלמא
 אדוקים בה וע"ז היא :
 הא איתקש למת. כדלקמן אל
 קבר בני העם :

3. פג, ב

בְּעֵי רַב אַחֲדָבוּי בַּר אָמִי:
 עֲבוּדָה זָרָה פְּחוּתָהּ מִכְזִית - מֵהוּ?
 מִתְקִיף לָהּ רַב יוֹסֵף:

לְמַאי?
 אֵילֵמָא: לְעֵנִין אִיסוּרָא - לֹא יְהֵא אָלָא 'זָבוּב בְּעַל עֶקְרוֹן'.
 דִּתְנִינָא:

"וְיִשְׁימוּ לָהֶם בְּעַל פְּרִית לְאֱלֹהִים"²⁷³ (שופטים ח, לג) - זֶה 'זָבוּב' בְּעַל עֶקְרוֹן.
 מִלְמַד שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד עָשָׂה דְמוּת יְרָאָתוֹ וּמְנִיחָה בְּתוֹךְ כִּיסוֹ,
 כִּיּוֹן שְׂזוּכְרָהּ, מוֹצִיאָהּ מִתּוֹךְ כִּיסוֹ וּמְחַבְקָהּ וּמְנַשְׁקָה!"

אָלָא, לְעֵנִין טוּמְאָה - מַאי?
 כִּיּוֹן דְּאִיתְקִישׁ לְשָׂרִיז: מַה שְׂרִיז - בְּכַעֲדִישָׁה,
 אָף עֲבוּדָה זָרָה - נְמִי בְּכַעֲדִישָׁה.

אוּ דִּילְמָא:
 הָא אִיתְקִישׁ לְמַת: מַה מַּת - בְּכִזִּית,
 אָף עֲבוּדָה זָרָה - בְּכִזִּית?

אָמַר רַב אֲוִיָּא וְאִיתִימָא רַבָּה בַּר עוּלָא:
 תָּא שְׂמַע:
 דִּתְנִינָא:

"עֲבוּדָה זָרָה פְּחוּתָהּ מִכְזִית - אִין בְּה טוּמְאָה כָּל עֵיקָר,
 שְׂנַאֲמַר: 'וַיִּשְׁלַח אֶת עֲפָרָה עַל קִבְרֵי בְנֵי הָעָם"²⁷⁴ (מלכים ב' כג, ו).
 מַה מַּת - בְּכִזִּית,
 אָף עֲבוּדָה זָרָה - בְּכִזִּית."

²⁷³ וְהוּי פִּאשְׁדָּר מִת גְּדַעוֹן וַיִּשׁוּבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים וַיִּשְׁימוּ לָהֶם בְּעַל פְּרִית לְאֱלֹהִים
²⁷⁴ וַיֵּצֵא אֶת הָאֲשֵׁרָה מִמִּבֵּית ה' מִחוּץ לַיהוּשָׁלַם אֶל נַחַל קִדְרוֹן וַיִּשְׂרַף אֹתָהּ בְּנַחַל קִדְרוֹן וַיִּדְק לְעֶפְרַיִם וַיִּשְׁלַח אֶת עֲפָרָה עַל קִבְרֵי בְנֵי הָעָם

4. פג, ב

רפ"י

ורבנן למאי הלכתא כו'. אתקפתא היא לרבנן דאמרי אינה מטמאה במשא למאי הלכתא אמרו אליבייהו דאיתקש לנדה דאינה לאברים ולשרץ דלא מטמינן במשא למת דאינה מטמאה בכעדשה כולהו לקולא:
אימא. כולהו לחומרא:
דרבנן. דכל הנך היקשות דברי קבלה נינהו ואסמכתא בעלמא ושקץ תשקצנו לאו לשון שרץ ממש הוא אלא עיקר קרא לכנות לה שם לגנאי אתא:

["ורבי אלעזר אמר:
 באבן מסמא - דכולי עלמא לא פליגי דלא מטמאה.
 כי פליגי: במשא,
 רבי עקיבא סבר: כנדה,
 מה נדה - מטמאה במשא,
 אף עבודה זרה - מטמאה במשא.
 ורבנן סברי: לשרץ,
 מה שרץ - לא מטמא במשא,
 אף עבודה זרה - לא מטמאה במשא"].

ורבנן, למאי הלכתא איתקש לשרץ?

דלא מטמא במשא.

לנדה?

דאינה ל'אברין'.

למת?

דלא מטמא בכעדשה.

אימא לחומרא!
 למאי הלכתא אקשה רחמנא לשרץ? לטמויי בכעדשה!
 לנדה? לטמויי באבן מסמא!
 אקשה רחמנא למת? לטמויי באהל!

טומאת עבודה זרה - דרבנן היא,
 וקולא וחומרא,
 לקולא - מקשינן,
 לחומרא - לא מקשינן.

5. פג, ב - פד, א

כ"י

משנה

מנין לספינה שהיא טהורה?

שנאמר: "דרך אניה בלב ים" (משלי ל, יט).

גמרא

פשיטא "אנייה בלב ים" היא,

הא קא משמע לן:

קים,

מה ים - טהור,

אף ספינה - טהורה.

תניא:

"חנייה אומר:

נלמדה מ"שק" (ויקרא יא, לב).

מה שק - מיטלטל מלא וריקו.

אף כל מיטלטל מלא וריקו.

לאפוקי ספינה, דאניה מיטלטלת מלא וריקו".

מאי בינייהו?

איכא בינייהו:

ספינה של חרס.

מאן דאמר: "אנייה בלב ים" (משלי ל, יט) - הא נמי בלב ים היא.

למאן דאמר: כ"ש"ק" (ויקרא יא, לב), הנך דכתיבי גבי שק, דאי מיטלטלת מלא וריקו - אין, אי לא - לא,

אבל ספינה של חרס - אף על גב דאניה מיטלטלת מלא וריקו.

אי נמי,

ספינת הירדן.

למאן דאמר: "אנייה בלב ים" היא - הא נמי אנייה בלב ים היא.

למאן דאמר: "מיטלטלת מלא וריקו" - הא נמי מיטלטלת מלא וריקו.

דאמר רבי חנינא בן עקיבא:

"מפני מה אמרו: ספינת הירדן טמאה?

מפני שטוענים אותה ביבשה ומורדין אותה למים".

אמר רב יהודה אמר רב:

לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש, ואפילו ישעה אחת,

שהרי כמה שנים נשנית משנה זו בבית המדרש ולא נתגלה טעמה,

עד שבא רבי חנינא בן עקיבא ופירשה.

אמר רבי יונתן:

לעולם אל ימנע אדם את עצמו: מבית המדרש,

ומדברי תורה, ואפילו בשעת מיתה,

שנאמר: "זאת התורה אדם מימות באהל" (במדבר יט, ד),

אפילו בשעת מיתה תהא עוסק בתורה.

מתני'
שהיא טהורה. שאינה מקבלת
טומאה:
בלב ים. הרי היא כים:

גמ'
פשיטא אנייה בלב ים היא. לאו
פירכא היא אלא פירוש למתני':
נלמדה משק. שהרי כלי עץ
היא והוקשה לשק לענין
טומאה:
אף כו'. וזו אינה מיטלטל'
מלאה דגדולה היא:
ספינה של חרס. דלא איתקש
לשק:
אי נמי ספינת הירדן. איכא
בינייהו שהיא קטנה ומיטלטלת
מלאה וריקנית לפי שהנהר
קטן:
הא נמי בלב ים. דים לאו דוקא
וכל הנהרות נמי טהורין הן:
נשנית משנה זו. של מסכת
כלים דתני בה ספינת הירדן
טמאה ולא נתגלה הטעם למה:

²⁷⁵ דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אנייה בלב ים ודרך גבר בעלמה
²⁷⁶ וכל אשר יפל עליו מהם במותם יטמא מפל-פלי-עץ או בגד או-עור או שק כל-כלי אשר-יעשה מלאכה בהם במים ייבא וטמא עד-הערב וטהר
²⁷⁷ זאת התורה אדם מימות באהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים

רָשׁ"י

ולחנניא. דאמר ספינה המיטלטלת מלאה טמאה אפילו אינה מיטלטלת אלא על ידי שוורים מרוב גודלה הוי טילטול וטמאה:

כקתיידרא. קצרה ומוקפת משלש צדדין:

טמאה מדרס. שלישיבה מיוחדת היא: **כמטה.** שהיא ארוכה ומתחתיה מקבלת כמטה של עור שאין בה שום נקב:

טמאה טומאת מת. כלומר מקבלת שאר טומאות כולן חוץ מטומאת מדרס דכלי הוה לקבל טומאה ולישיבה אינה מיוחדת שטוענין בה פרגמטיא ואומר לו עמוד ונעשה מלאכתנו והא דנקט טמא מת משום דאב הטומאה הוא והכי קאמר אב הטומאה הוא על ידי מת ולא על ידי זב:

ושל אבנים. העשויה להוליך בה אבנים: **טהורה מכלום.** אינה מקבלת שום טומאה לפי שפרוצה מתחתיה נקבים גדולים ולא כלי הוא דכל הכלים שיעורן כרמונים:

ואמר רבי יוחנן כו'. אלמא אף על גב דשל עץ איתקש לשק דבעינן מיטלטל מלא וריקן וזו אינה מיטלטלת אלא על ידי שוורים קאמר טמאה טמא מת:

תיבה שפתחה מצדה טמאה מדרס. לפי שמשמשת שכיבה עם מלאכתה שמשמשתין בה דרך פתחה ואין צריך לומר לשוכב עליה עמוד ונעשה מלאכתנו:

מלמעלה. פתחה כאותן שלנו:

טמאה טמא מת. כלומר נעשה אב הטומאה על ידי מת כשאר כל הכלים הראויין לקבל טומאה שאם האהיל אהל המת עליהן נעשין אב הטומאה ולענין שאר טומאות הויין ראשון לטומאה ככל הכלים ולא שמעינן ממתניתיין אלא דכלי הוא לטומאה ומדרס לא הויא דאינה מיוחדת לשכיבה דצריך לומר לו עמוד יש מקשין הבל על משנה זו הא דאמר רבי יוחנן בפרק במה אשה (לעיל דף נט.) אף אומר בטומאת מת עמוד ונעשה מלאכתנו והבל הוא בפיהם דכי איתמר ההיא לענין כלי שנשבר ועודנו ראוי למלאכה ולא מעין מלאכה ראשונה וקאמר רבי יוחנן דטהור מטומאתו ראשונה ואומר בו עמוד ונעשה מלאכתנו הראשונה והרי הוא אינו ראוי אבל לומר שתהא מיוחדת למת ולא למלאכה אחרת לא תהא זאת בישראל דהא כתיב (במדבר יט) כל אשר באהל יטמא וכל כלי פתוח וגו' וכל טמא מת שבתלמוד הנזכר אצל מדרס הוא הדין לטמא שרץ או לטומאת נבלה ולא הוזכר מת אלא משום דעל ידי מת נעשה אב הטומאה [כמו] על ידי מדרס שלא בא ללמדנו אלא לומר שהוא כלי מקבל כל טומאה חוץ מטומאת מדרס אם ישב עליו זב אינו נעשה אב הטומאה:

הבאה במדה. תיבה גדולה שאינה מיטלטלת ויש לה חלון מלמעלה להשתמש בתוכה:

טהורה מכלום. למדרס לא חזיא הואיל וחלולה מלמעלה אינה משמשת שכיבה עם מלאכתה ולשאר טומאות לא חזיא דאינה מיטלטלת מליאה ולא איתפרש מה לשון באה במדה ולי נראה על שם אנשי מדות כלומר שצריכה למוד ארכה ורחבה:

אמר ריש לקיש:

אין דברי תורה מתקיימין אלא בכמי שמימית עצמו עליה, שנאמר: **"זאת התורה אדם מי ימות באהל"** (במדבר יט, ד).

אמר רבא:

פדא ולחנניא, טילטול על ידי שוורים - שמייה טילטול.

דתנן:

"שלש עגלות הן:

עשויה בקתיידרא - טמאה מדרס,

כמטה - טמאה טמא מת,

של אבנים - טהורה מכלום" (כלים כד, ב).

ואמר רבי יוחנן:

ואם יש בה בית קבול רמונים - טמאה טמא מת.

"שלש תיבות הן:

תיבה שפתחה מצדה - טמאה מדרס,

מלמעלה - טמאה טמא מת,

והבאה במדה - טהורה מכלום" (כלים כד, ד).

6. פד, א

כ"י

מדרס כלי חרס טהור. שאם ישב עליו הזב ולא נגע באוירו טהור ואינו מטמא משום מדרס ולקמיה יליף לה מקרא: **מאי קאמר.** מה ענין ספינה אצל מדרס ספינה טהורה אף מטומאת מגע ולמדרס לא חזיא: **ומגעו טמא.** אם נגע הזב בתוכו: **וספינה של חרס טמאה.** במגעה: **כחנניא.** דיליף טעמא משק וחרס לא איתקש לשק: **כתנא דידן.** דיליף מבלב ים והא נמי בלב ים היא: **מאי אף ספינה.** על כרחיך טהורה ממגע קאמר ומאי אף הא לא טיהר תנא קמא כלי ממגע דנימא אף זו כיוצא בו: **וספינת הירדן טהורה כתנא דידן.** דיליף מבלב ים לא שנא גדולה לא שנא קטנה והוא הדין נמי דמצוי לתרוצי וספינה של חרס טהורה בתר דמפכינן דתנא קמא לרבי יוסי אלא משום דשכיחא טפי של עץ משל חרס:

תנו רבנן:
"מדרס בלי חרס - טהור.
רבי יוסי אומר:
אף הספינה."

מאי קאמר?

אמר רב זביד:
 הכי קאמר: מדרס בלי חרס - טהור,
 ומגעו - טמא,
 וספינה של חרס - טמאה, כחנניא.
 רבי יוסי אומר: אף הספינה טהורה, כתנא דידן.

מתקיף לה רב פפא:
 מאי "אף"?

אלא אמר רב פפא:
 הכי קאמר: מדרס בלי חרס - טהור,
 ומגעו - טמא.
 ושל עץ: בין מדרסו,
 ובין מגעו - טמא,
 וספינת הירדן - טהורה, כתנא דידן.
 רבי יוסי אומר: אף הספינה טמאה, כחנניא.

7. פד, א-ב

כ"י

ו"מדרס פלי חרס" - מנלן דטהור?

משכבו. הוא והמשכב הזוכר כאן: **כלי חרס אין לו טהרה במקוה**. דכתיב ישבר אין לו טהרה אלא שבירתו: **מפץ**. של קנים:

במת מניין. שהוא טמא לפי שמצינו שפשוטי כלי עץ טהורין מטומאת מגע שרץ מניין שכלי הראוי למשכב ומושב מקבל טומאת מגע במת:

ודין הוא ומה פכין קטנים. של חרס שטהורין בזב שאינן מטמאין על ידו בשום טומאה דלמדרס לא חזו דאין עשוין לשיבה ועוד שהן של חרס ובמגע לא לטמאו דאין מטמאות אלא מאוירן ואין יכול להכניס אצבעו לתוכן מפני שפיהן צר ובהיסט לא דאפקיה רחמנא בלשון נגיעה דכל שאינו מטמא במגע אינו מטמא בהיסט ובהעור והרוטב (חולין קכד): אמר נמי הכי לגבי טומאת משא את שבא לכלל מגע בא לכלל משא אע"פ שאפשר ליגע בחוט השערה ותניא בת"כ דשיער הזב מטמא הנ"מ כלי הראוי לנגיעת בשרו ולהכי אפקיה רחמנא בלשון נגיעת בשר כדכתיב (ויקרא טו) והנוגע בבשר הזב:

טמאין במת. באהל המת דכתיב (במדבר יט) וכל כלי פתוח:

מפץ שטמא בזב. דהא חזי למשכב וכתוב וכל המשכב וגוי ומהכא נפקא לן בעלמא (גדה דף מט): דכל המטמא במדרס מטמא טומאת מת ואפילו פשוטי כלי עץ:

ואמאי. טמא בזב טומאת מדרס: **והא לית טהרה במקוה**. דכי כתיב טבילה בפרשת שרצים ובפרשת מדין כתיבא והנך כלים דכתיבי התם ילפינן להו טבילה אבל פשוטי כלי עץ שלא נכתבו שם לענין טומאה לא ילפינן להו טבילה ולית להו טהרה במקוה דהא לא כתיבא בהו כי היכי דאוכל ומשקה אין להם טהרה במקוה לפי שלא למדנו להם טבילה בתורה:

שאני התם דאיכא במינו. יש בכלי עץ שיש להן טהרה במקוה כגון מקבלים:

רחמנא ליצלן מהאי דעתא. דכיון דלדידיה ליכא טהרה במקוה לא שאני מכלי חרס:

וטעמא מאי. היכא כתיבא דמשום דאיכא במינו אע"ג דבדידיה ליכא [מיטמא נימא] הואיל ואקשיתיה לזב עצמו בעי דתיהוי ליה טהרה לדידיה:

כתיב משכבו. מקיש משכבו לו: **וכתיב וכל המשכב**. אע"ג דלא דמי לזב דהא לא כתיב משכבו:

וכל כלי פתוח. כלי חרס קאמר שהטומאה נכנסת לו דרך פתחו:

מי לא עסקינן. מי לא משמע במקרא דאפ"י ייחדו לאותו כלי לאשתו נדה לישב עליו כל ימיה אמר קרא דמציל על מה שבתוכו באהל המת ואי טמא מדרס היכי מציל והא כל דבר טומאה אין חוצץ בפני הטומאה אלא ש"מ דאין מדרס בכלי חרס הלכך כלי חרס המוקף צמיד פתיל טהור מכלל טומאה ובהיסט נמי לא מטמא ליה כדפרישית לעיל דכל שלא בא לכלל מגע לא בא לכלל משא לפיכך מציל על מה שבתוכו:

אמר חזקיה:

דאמר קרא: **"ואיש אשר יגע במשכבו"**²⁷⁸ (ויקרא טו, ה), מקיש משכבו לו -

מה הוא - אית ליה טהרה במקוה, אף משכבו נמי אית ליה - טהרה במקוה.

דבי רבי ישמעאל תנא:

"כמשכב נדתה יהיה לה"²⁷⁹ (ויקרא טו, כו), מקיש משכבה לה -

מה היא - אית לה טהרה במקוה,

אף משכבה נמי - אית לה טהרה במקוה, לאפוקי כלי חרס דלית ליה טהרה במקוה."

מתיב רבי אילעא:

"מפץ במת - מניין?

פד, ב

ומה פכין קטנים שטהורין בזב - טמאים במת, מפץ שטמא בזב - אינו דין שיהא טמא במת?! ואמאי? הא לית ליה טהרה במקוה!

אמר ליה רבי חנינא:

שאני התם, הואיל ואיכא במינו.

אמר ליה:

רחמנא ליצלן מהאי דעתא!

אדרבה! רחמנא ליצלן מדעתא דידך!

וטעמא מאי?

תרי קראי כתיבי:

כתיב: **"ואיש אשר יגע במשכבו"** (ויקרא טו, ה),

וכתיב: **"וכל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא"**²⁸⁰ (ויקרא טו, ד), הא כיצד?

יש במינו - אף על גב דלית ליה טהרה במקוה.

אין במינו - מקיש משכבו לו.

רבא אמר:

"מדרס פלי חרס - טהור",

מהכא: **"וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו"**²⁸¹ (במדבר יט, טו),

הא יש צמיד פתיל עליו - טהור הוא,

מי לא עסקינן דיתדינהו לאשתו נדה, וקאמר רחמנא: טהור.

²⁷⁸ ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב

²⁷⁹ כל המשכב אשר תשכב עליו כל ימי זובה כמשכב נדתה יהיה לה וכל הכלי אשר תשכב עליו טמא והיה כטמאת נדתה

²⁸⁰ כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא וכל הכלי אשר ישכב עליו יטמא

²⁸¹ וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא

8. כד, ב - פה, א

רפ"י

משנה

מִזֵּין לְעֲרוּגָה שֶׁהִיא: שֹׁשֶׁה עַל שֹׁשֶׁה טַפְחִים, שְׁזוֹרְעִין בְּתוֹכָהּ חֲמִשָּׁה זְרַעוֹנִין, אֲרָבָעָה עַל אֲרָבָע רוּחוֹת הָעֲרוּגָה, וְאַחַת בְּאַמְצָעוֹ?

שְׁנָאֵמַר: "כִּי כְּאֶרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זְרֹעֶיהָ תִּצְמִיחַ"²⁸² (ישעיהו סא, יא), 'זְרֹעָה' - לֹא נֶאֱמַר, אֶלֶּא: "זְרֹעֶיהָ".

גמרא

מאי משמע?

אמר רב יהודה:

"כי כארץ תוציא צמחה" -

"תוציא" - חד,

"צמחה" - חד,

הרי תרי.

"זרועיה" - תרי,

הא ארבע.

"תצמיח" - חד,

הא חמשה.

פה, א וקים להו לרבנן דחמשא בשיתא לא ינקי מהדדי.

ומנלו דהא דקים להו לרבנן²⁸³ מילתא היא?

דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן:

מאי דכתיב: "לא תסיג גבול רעה אשר גבלו ראשונים"²⁸⁴ (דברים יט, יד),

גבול שגבלו ראשונים - לא תסיג.

מאי "גבלו ראשונים"?

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:

מאי דכתיב: "אלה בני שעיר החדי ישיבי הארץ"²⁸⁵ (בראשית לו, ט),

אטו כולי עלמא - יושבי רקיע גינהו?

אלא, שהיו בקיאי ביישובה של ארץ,

שהיו אומרים: מלא קנה זה - לזית,

מלא קנה זה - לגפנים,

מלא קנה זה - לתאנים.

ו"חדי" - שמריחים את הארץ.

ו"חדי"²⁸⁶ (בראשית לו, ב) -

אמר רב פפא:

שהיו טועמין את הארץ כחויא.

רב אחא בר יעקב אמר:

"חודי" - שנעשו בני חורין מנכסיהון.

מתני' שזרעין בתוכה ה' זרעונין. ולא הוי עירבוב שיש בה כדי להפריש ביניהם הפרש הראוי: ה' מד' רוחות הערוגה. ממלא את כל הרוח עד סמוך לקרן: ואחת באמצע. גרעין אחד ואע"פ שכל אצל הקרנות סמוכין זה לזה ואין ביניהם הרחקה ג' טפחים ויונקים זה מזה אין כאן בית מיחוש דגבי כלאים היכרא הוא דבעינן דלא להוי עירבוב דהא אכלאים קפיד קרא אבל ליניקה לא חיישינן אפילו בכלאי הכרם דאורייתא כדתנן (בי"ב דף כו.) זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן ואע"ג דינקו מתתאי וכ"ש כלאי זרעים דרבנן דלא חיישינן ליניקה כדתנן גבי ראש תור לקמן בשמעתין וגבי ב' שורות והרי יש כאן היכר גדול רוח זו זרועה צפון ודרום וזו זרועה מזרח ומערב אבל בין זרע האמצעי לזרעוני הרוחות צריך הרחקה כדי יניקה דאין שם היכר ואי הוו מקרבי הוי עירבוב והמפרש ד' גרעינין בדי הרוחות טועה דאי ההרחקה משום יניקה ט' זרעונין יש לזרוע בו ד' בדי הקרנות ואחד בכל רוח ורוח באמצע ואי באמצע הערוגה ויש בין כל אחד ואחד ג' טפחים כשיעור יניקה טפח ומחצה לכל אחד הלכך לכל הרוח הוא ממלא עד סמוך לקרן ואפילו אין בין זרע שברוח זו לזרע שברוח זו ג' טפחים לא איכפת לן דלענין כלאים היכר בעלמא הוא דבעינן כדפרישית: זרועיה. ובגמ' מפרש היכי משמע ה' זרעונים בוי טפחים:

גמ' תוציא חד צמחה חד זרועיה תרי תצמיח חד. ושה טפחים דליכא למילף מקרא קים להו לרבנן דסתם ערוגה הנורעת בה ה' זרעונין כך היא מדתה דחמשה זרעונין בשיתא טפחים לא ינקי אמצעי ושברוחות מהדדי דשיעור יניקת כל זרע טפח ומחצה עם מקום הזרע הרי מן הזרע הנזרע (סמוך לגבולה) [בגבול הערוגה] כנגד האמצעי ועד האמצעי ג"ט ומאלו השנים אנו למדים דסבר תנא דידן שיניקת הזרע טפח ומחצה מדלא קבע מקום לזרע הנזרע אצל הגבול להושיבו אצל הקרן אלא אפי' אם בא לזרועו כנגד אמצעייתה זרעו אלמא בהרחקת ג' טפחים סגי ואע"ג דלענין כלאים היכרא בעלמא בעינן ולא חיישינן ליניקה כדתנן לקמן בשמעתין גבי ראש תור וגבי ב' שורות מיהו הפרש זרעוני ערוגה דלא להוי עירבוב ליכא היכרא בבציר משיעור יניקה דגבי ראש תור ושתי שורות דלקמן איכא היכרא הלכך כי רמיז לן קרא ה' זרעונין בערוגה בשל וי טפחים קאמר: ומנא לן דהא דקים להו לרבנן. בשיעור יניקה מילתא היא למיסמך עלה ולומר בקיאיין הן החכמים בעבודת אדמה לידע כמה יונקים שלא תתמה לומר מי הודיע לבריות שיעור יניקה ואיך יוכלו לעמוד על כן: גבול רעה. ליטע סמוך למיצר להכחיש קרקעו כשיעור אשר גבלו הראשונים ומי הם ראשונים אמוריים וחויים שהיו בקיאים בכך כדאשכחן בבני שעיר: מלא קנה זה. קנה המדה שבו מודדין הקרקע: לזית. ראוי לגדל זיתים וזה לתאנה והוי יודעין להפריש את הארץ בין קנה לקנה בריחה וטעמה היכן לזיתים והיכן הוא לתאנים וממילא דבקיאים היו בשיעור יניקה: שמריחין. סרס את התיבה ודורשה: וחוי. למה נקרא חוי: שטועמין את הארץ. לאיזה דבר ראוייה: כחושא. כחוש שמאכלו עפר: שנעשו בני חורים מנכסיהם. שנטרדו מנחלתם ולא הוצרכו לעבוד אדמתן דכתיב ובני עשו יירשום (דברים ב):

²⁸² כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן אדני ה' יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים
²⁸³ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: (דחמשא בשיתא)
²⁸⁴ לא תסיג גבול רעה אשר גבלו ראשונים בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך לרשתה
²⁸⁵ אלה בני שעיר החדי ישיבי הארץ לוטין ושובל וצבעון ועננה
²⁸⁶ עשו לקח את נשיו מבנות כנען את עדה בת אילון החתי ואת אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי

9. פה, א

רפ"י

אמר רב אשי ערוגה. שאמרו צריכה להיות ו' חוץ מגבוליה שהיו מניחין בערוגה קרקע חלק סביבות הזריעה למקום דישה כשהוא משקה הזרעים מהלך בגבולין ואשמעינן רב אשי דלא תימא ו' עם הגבולין וכשהניח טפח חלק לכאן וטפח חלק לכאן לא תהא ערוגה מקום יניקתה אלא ארבע ואין הפרש בין אמצעי לשכנגדו אצל הגבול אלא טפחיים:

בכמה. כמה רחבן להיות ערוגה כהלכתה ותהא עליה תורת הערוגה לכל דבריה כדלקמן להתיר ראש תור ירק הנכנס לה והיוצא ממנה דכי ליתא כשיעורא לא חשיב למיהוי לה קולי שדה:

פרסה. פרסת רגל:

והשקית ברגלך. להטעין על כתפך מים ולהלך ברגלך סביבותיה להשקותה למ"ל ליה למכתב רגלך לומר שבמקום מהלכו להשקותה כשיעור רגל הוא:

אמר רב אסי:

"ערוגה" - תוכה ששה, חוץ מגבוליה.

תניא נמי ה"י:

"ערוגה - תוכה ששה".

גבוליה בכמה?

קדתנן:

"רבי יהודה אומר:

רוחב - במלא רוחב פרסה" (כלאים ג, ג).

אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפאי:

מאי טעמא דרבי יהודה?

דכתיב: **"והשקית ברגלך כגון הירק"**²⁸⁷ (דברים יא, י).

מה רגל - טפח,

אף גבול נמי - טפח.

²⁸⁷ מי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגון הירק

10. פה, א-ב

רש"י

אמר רב ערוגה בחורבה שנינו. במשנתנו להתיר בה ה' זרעונין אבל לא שסביבותיה ערוגות שהרי לא פירשו לך אלא הפרש זרעונין שבתוכה ואם תזרע ערוגות סביבותיה לא תוכל להרחיק בין אותן שבתוכה ולזרוע אותן שברוחות הערוגה סמוך לגבול להרחיקה מן האמצעי כשיעורו לפי שאתה מקריבו אצל זרע הנזרע בחברתה אצל גבולה שאין ביניהן אלא שני טפחים של גבולי הערוגה ואין ג' בעינין:

והא איכא מקום קרנות. מאי דוחקיה דלא לאוקומיה בערוגה בין הערוגות מוקפת מכל צד ג' ערוגות שהן ח' כזה ולזרוע באמצע וכן בכולן ה' זרעונין והא איכא בכל ערוגה מקום קרנות זויותיה ואתה יכול להמשיך זרע גרעין שתזרע בצד גבולן של זו לצפון ושל זו לדרום של זו למזרח ושל זו למערב ולזרוע אותן גרעינין אצל הקרנות ואינך צריך להמשיכן מכנגד אותן שבחבירו מבפנים אלא הפרש טפח ואמאי אמר רב בערוגה שבחורבה שנינו:

בממלא את הקרנות. רב מוקי מתניתין בממלא את כל הרוח של ערוגה לצפון מן המזרח למערב וכן רוח דרומי אבל המזרחי והמערבי זרע מעט ויניח הפרש מכאן ומכאן (כזה) הלכך אי אתה יכול לזרוע עוד בערוגה שאצלה לצפון ושאצלה לדרום מפני עירבוב של ב' הערוגות:

ולזרוע מאבראי. ויקיפנה ערוגות מכל צד ואת הקרנות שבתוכה לא ימלא ומאי דוחקיה דרב לאוקמיה בערוגה שבחורבה שאין שם אלא היא:

גזירה שמא ימלא. ואחר כך יזרע בחברתה אצל הגבול מתוכה כאשר זרע האמצעית ולא ישים ללבו עירבוב של שתי הערוגות:

ולא יהא אלא ראש תור. כלומר אפילו מילא אותו ואחר כך זרע גרעין אחד בחברתה ואין הפרש כשיעור בינו לבין זרע שבזו מה בכך לא יהא נדון אלא כראש תור ירק הנמשך ובה משדה זו לשדה זו שנראה יפה שאינו מזו שנכנס לה אלא מזו שיוצא ממנה ואיכא היכירא וליניקה לא חיישינן ראש תור קרי ליה לפי שכן דרך לסוף השדה להיות מתקצרת החרושה ולימשך באלכסון כראש תור (כזה):

אין ראש תור בערוגה. אין תורת היתר ראש תור מערוגה לערוגה אלא משדה גדולה לתוך ערוגה או מערוגה לתוך שדה גדולה או משדה גדולה לתוך שדה גדולה אבל שתי ערוגות לא הוי היכר אלא דומה כאילו הן אחת דלא חשיבא כל חדא באפיה נפשה:

והא קא מערבי בהדדי. העלין של ערוגה זו בעלין של חברתה מלמעלה שאין ביניהן אלא שני טפחים של גבולין:

בנוטה שורה לכאן ושורה לכאן. ממשך של רוח זו בצד קרן מזרחית צפונית ושל רוח זו לצד מערבית דרומית וכן כולן להרחיקן שלא יהיו זה כנגד זה כמו שפ"י גבי אתקפתא דלעיל דמקום קרנות ולא גזר שמואל שמא ימלא את הקרנות כך נראית שיטה זו בעיני ולא פירשו רבותי כן שהם פירשו קרנות אלו גבולין ויש לי גמגומים בה הרבה גם בכל הש"ס לא שמעתי קרנות אלא זויות ומצאתי לי סמך ביסודו של רבי שמעון הזקן אחי אמי מפי רבינו גרשום אבי הגולה ותשובת רבינו יצחק בן יהודה שהושיבה בגי' פנים לא ישרו בעיני:

אמר רב:

"ערוגה" - בחורבה שנינו.

והאיכא: מקום קרנות!

אמרי בי רב משמיה דרב:

בממלא את הקרנות.

ולזרוע מאבראי ולא לימלי מגואי!

פה, ב גזירה שמא ימלא את הקרנות.

ולא יהא אלא 'ראש תור ירק'.

מי לא תנו:

"היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה אחר - מותר,

מפני שנראה סוף שדה" (כלאים ג, ג)!

אין ראש תור בערוגה.

ושמואל אמר:

"ערוגה" - בין הערוגות שנינו.

והא קא מיתערבי בהדדי!

בנוטה שורה לכאן, ושורה לכאן.

11. כה, ב - פו, א

רָט"י

הפקיע. לשון קריעה שקורע הקרקע כמו מבלאי מכנסי הכהנים היו מפקיעין (סוכה דף נא.).

תלם. מענה שורה:

על פני כולה. שהעביר מזרע שבצפון לזרע שבדרום דרך האמצעי וזרעו מאחד המינין או ממין ששי מהו מי מבטל תורת שורה הלכות ערוגה בשביל תלם אחד או לא:

בא עירבוב וביטל את השורה. ואסור:

שתי שורות של קישואים. ואצלן שתי שורות של דלועין ואצלן ב' שורות של פול המצרי ולא בערוגה אלא בשדה גדולה: **מותר.** דשתי שורות חשיבי למיהוי שדה לנפשייהו והוי היכירא דכל מין ומין מילתא באנפי נפשיה:

שורה אחת. מכל אחד הוי עירבוב [דלא חשיבא כל חד שדה לנפשה אלמא תלם אחד הוי עירבוב]:

דאיכא שראכא. זמורותיהן ארוכות ומתערבות הרבה מלמעלה ונראה עירבובן במקומות הרבה:

כל גנתו ירק. של הרבה מינין: **עושה.** כל ערוגותיה מרובעות ו':

ועוגל. בכל ערוגה ה' וזרע בעוגל מין אחד ויש היכר הרבה לדבר ואין צריך להרחיב בין ערוגה לחברתה וזרע חצי טפח הסובב את כל ערוגה וערוגה משאר מינין לפי שכל אחד ואחד נראה מקומו חלוק לעצמו:

והאיכא דביני וביני. הן גבולי הערוגה שאמרנו למעלה ערוגה ו' חוץ מגבולין ואותן גבולין כשיזרעם מחברים את היקף ריבוע הערוגות והוי עירבוב שהרי הם של שני מינין:

במחריב בין הביניים. ואינו זורען ולמלאות דקאמר ר' יוחנן לאו דוקא למלאות כל הגנה קאמר אלא שיהיו כל ערוגותיה מלאות ולעולם חוץ מגבוליהן: **אם היו.** ריבוע הערוגות זרועין שתי זרוע בין הביניים ערב:

עבודת ירק בירק אחר. כמה שיעור עבודתו להרחיק חברו ממנו כדי עבודתו:

ו' טפחים. לה' זרועין כמו ששינו:

כטבלא מרובעת. אלמא עגולה לאו ערוגה היא:

התם. דבעי מרובעת לאחשובה שדה קאמר להתיר ראש תור כו' ולית ליה לר' יוחנן הא דאמר לעיל אין ראש תור בערוגה אי נמי אית ליה מערוגה לערוגה אבל משדה לערוגה יש ראש תור:

אמר עולא:

בעו במערבא:

הפקיע תלם אחד על פני כולה - מהו?

אמר רב ששת:

בא ערבוב וביטל את השורה.

רב אשי²⁸⁸ אמר:

אין עירבוב מבטל את השורה.

איתביה רבינא לרב אשי:

"הנוטע: שתי שורות של קישואין,

שתי שורות של דלועין,

שתי שורות של פול המצרי - מותר.

שורה אחת של קישואין,

ושורה אחת של דלועין,

ושורה אחת של פול המצרי - אסור" (כלאים ג, ד)!

שאני הכא דאיכא שראכא.

אמר רב כהנא אמר רבי יוחנן:

הרוצה למלאות כל גנתו ירק:

עושה ערוגה ששה על ששה,

ועוגל בה חמשה,

וממלא קרנותיה כל מה שירצה.

והא איכא דביני וביני!

אמרי דבי רבי ינאי:

במחריב בין הביניים.

רב אשי אמר:

אם היו זרועין: שתי - זרוען ערב.

ערב - זרוען שתי.

איתביה רבינא לרב אשי:

"עבודת ירק בירק אחר - ששה טפחים.

ורואין אותם כטבלא מרובעת".

כטבלא - הוא דשרי,

הא לאו הכי - אסור!

התם - לאקולי בה קולא אחרינא, להתיר ראש תור היצא הימנה.

פו, א

12. פו, א

רפ"י

משנה

מנין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא ²⁸⁹טמאה? **שנאמר: "היו נכונים לשלשת ימים"** ²⁹⁰(שמות יט, טו).

מנין שמרחיצין את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת? **שנאמר: "והיו ביום השלישי בהיותם פואכים"** ²⁹¹(בראשית לד, כה).

מנין שקושרין לשון של זהודית בראש שעיר המשתלח? **שנאמר: "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו"** ²⁹²(ישעיה א, יח).

מנין לסיכה שהיא בשתייה ביום הנפודים? **אף על פי שאין ראיה לדבר, זכר לדבר,**

שנאמר: "ותבא כמים בקרבן וכשמן בעצמותיו" ²⁹³(תהלים קט, יח).

גמרא

רישא - דלא כרבי אלעזר בן עזריה,

סיפא - כרבי אלעזר בן עזריה.

דאי כרבי אלעזר בן עזריה: טהורה שמענא ליה!?

מאן דלא מוקי כתנאי:

תנא רישא: "טהורה", ומוקי לה לכולה כרבי אלעזר בן עזריה.

ומאן דמוקים כתנאי:

רישא - רבנן,

וסיפא - כרבי אלעזר בן עזריה.

מתני'

שהיא טמאה. דיום השלישי אכתי לא מסרחה שכבת זרע וראויה לקלוט ולהיות ולד נוצר הימנה וקרינן שכבת זרע הראוי להזרע:

לג' ימים. דהקפיד הכתוב על טומאת קרי במתן תורה וקס"ד עם יום הפרישה קאמר דבד' בשבת פירשו מנשותיהן וקבלו תורה בשבת שהוא רביעי לאותם ששימשו מטותיה' ברביעי לפני הפרישה וטבלו לילי שבת ולא חש הכתוב אם יפלוטו בשבת דמסרח ואינו שכבת זרע הראוי להזרע אבל אם פלטו עייש בשלישי טמאות לכך הפרישן שלשה ימים:

מנין שמרחיצין. דאף ביום ג' מסוכן הוא:

כמים בקרבן וכשמן בעצמותיו. מקיש סיכה לשתייה:

גמ'

רישא. דמתני':

דלא כר' אלעזר בן עזריה. דאילו לדדי שמעינן ליה פולטת ביום השלישי טהורה לקמן בבביתא:

וסיפא. דקתני מרחיצין את המילה כו' ר' אלעזר בן עזריה דהוא אמר לה לקמן בפרק ר' אליעזר:

מאן דלא מוקי כתנאי. דדחיק ומוקי מתניתין בתרי טעמי או משבש לה ומפרש לה דלא לאוקמי כתנאי משבש לה ואמר משבשתא היא ותני בה טהורה:

ומאן דמוקי לה כתנאי. דניחא ליה לאוקמי כתנאי מלמימר משבשתא היא ומלאוקמי בתרי טעמי מוקי נמי להאי כתנאי ופלוגתא היא בהמפקיד (בי"מ מא.) גבי חבית דאמר ר' יוחנן מאן דמתרגם לי חבית אליבא דחד תנא מובילנא ליה מאני לבי מסותא ומוקי רישא ר' ישמעאל וסיפא רבי עקיבא ואי הוה בעי הוה מצי לאוקמי בתרי טעמי ובחד תנא ואיכא דמוקי לה התם בחד תנא ומוקי סיפא בשנהיחה במקום שאינו מקומה:

²⁸⁹ מסורת השי"ס. גירסת וילנא: שתהא

²⁹⁰ ויאמר אל העם היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה

²⁹¹ והיו ביום השלישי בהיותם פואכים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר

²⁹² לבו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו

²⁹³ וילבש קללה כמדו ותבא כמים בקרבן וכשמן בעצמותיו

13. כו, א-ב

רש"י

ביום השלישי. כגון ששמושה בה' ופלטת שכתב זרע בשבת ל"ש שמושה תחילת ליל חמישי דאישתהי ד' עונות שלמות ליל ה' וה' ליל ו' ווי ל"ש שמושה יום ה' עם חשיכה דלא אישתהי אלא מקצת ה' וליל ו' ווי דליכא אלא ב' עונות שלמות. העונה או יום או לילה:

ר' ישמעאל אומר פעמים שהן כו'. בא לחלוק ולומר דפולטת בגי' לשימושה טמאה אבל פולטת בד' טהורה ומודינא לך דמקצת היום ככולו דלא הקפידה תורה אלא במנן של הימים ולא במנן העונות:

ופעמים שהם ד' עונות. שלמות שאם שמושה ד' בשבת עם חשיכה פליטתה טמאה עד תחלת שבת:

פעמים שהם ה' עונות. כגון שמושה בתחלת היום של ד':

פעמים שהן ו'. כגון שמושה בתחלת ליל ד' בין השמשות:

נותנין לה מקצת עונת ו'. להשלים ה' וכל הפולטת בתוך ה' עונות שלמות טמאה: **אמרוהו**. להא אתקפתא דלקמיה:

בשלמא כו'. פלוגתא דרבנן ור' יוסי בברייתא ומייתי לה בהאי פירקא לקמן דלרבנן בה' בשבת פרשו ולר' יוסי בד' ולכ"ע בשבת ניתנו עשרת הדברות וכיון דבשבת נתנו ע"כ בליל שבת טבלו ולא שחרית כדמתרץ לקמן שלא יהו הללו טובלין והללו מהלכין לקבל תורה הלכך בשלמא ר' אלעזר כרבנן דאמרי בחמשה בשבת עבוד פרישה ויש שלא פרשו אלא עם חשיכה ומדטבלו ליל שבת ולא חשו שמא תפלטנה עוד ש"מ דפולטת בגי' טהורה ומקצת היום של תשמיש ככולו:

ור' ישמעאל. דאומר בגי' טמאה בד' טהורה קסבר בד' עבוד פרישה כר' יוסי דהוה ליל שבת רביעי ומיהו יש שלא פירשו עד סמוך לחשיכה וליכא אלא ד' עונות ליל ה' וה' ליל ו' ווי ואפילו הכי משטבלו פליטתן טהורה דלא הקפידה תורה אלא בימים:

אלא רבי עקיבא. דאמר כל ה' עונות טמאה אם תפלוט כמאן ומהיכא למד דאעונות קפיד קרא הא ימים כתיב וקיימא לן מקצת היום ככולו:

לעולם. ר' עקיבא כר' יוסי וכדבר אדא דאמר משה כל עליותיו בהשכמה עלה וכל ירידותיו בהשכמה הלכך ירידה דכתיב: וירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם דהיינו פרישה בהשכמת רביעי היתה ומדחזקק להפרישן בהשכמה ש"מ עד ה' עונות שלמות קפיד קרא:

ופרכינן למה ליה למימרא להו. שחרית בלאו הכי נמי לא הו משמשי:

דקאמר רב הונא. דאין משמשי ביום דכתיב (משלי יט) בוזא דרכיו ימות דבעי צניעותא שלא יסתכלו:

תלמיד חכם. שהוא צנוע ולא יסתכל סגי ליה במאפיל בטליתו:

והא טבולי יום ניהו. כיון דלכולהו שמעינן דבלילי שבת טבלו הוה להו טבולי יום כשקבלו תורה שלא היה להם הערב שמש אחר הטבילה וכיון דהכי הוא איכא למימר דמבעי"י טבלו שם ואפ"ה פליטתן טהורה ובצרי להו חדא עונה אליבא דכולהו:

ראויה קאמינא. ראויה לינתן לטבולי יום וקסברי הני תנאי לא הקפידה תורה על טבולי יום דלא כתיב הערב שמש אלא לענין קדשים הלכך כל גי' ימים האמורים לענין פרישה חזקקו להיות קודם טבילה ומיהו לא ניתנה לטבולי יום לפי שטבלו מבעי"י ולא פלטו ואם היו פולטות יחזרו ויטבלו משתחשך אבל לא הוצרכו לכך:

תנו רבנן:

"פולטת שכתב זרע ביום השלישי - טהורה,

דברי רבי אלעזר בן עזריה.

רבי ישמעאל אומר:

פעמים שהן ארבע עונות,

פעמים שהן חמש עונות,

פעמים שהן שש עונות.

רבי עקיבא אומר:

לעולם חמש,

ואם יצאתה מקצת עונה ראשונה - נותנין לה מקצת עונה ששית."

אמרוהו רבנן קמיה דרב פפא, ואמרי לה רב פפא לרבא:

בשלמא רבי אלעזר בן עזריה - כרבנן, דאמרי: בחמישי עבד פרישה.

ורבי ישמעאל - כרבי יוסי, דאמר: ברביעי עבד פרישה.

אלא רבי עקיבא - כמאן?

לעולם כרבי יוסי,

דאמר רב אדא בר אבהו:

משה בהשכמה עלה, ובהשכמה ירד.

בהשכמה עלה, דכתיב: **"וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני"** (שמות לד, ד),

בהשכמה ירד, דכתיב: **"לך רד ועלית אתה ואהרן עמך"** (שמות יט, כד),

מקיש ירידה לעלייה;

מה עלייה - בהשכמה,

אף ירידה - בהשכמה.

למה ליה למימרא להו?

והא אמר רב הונא:

ישראל - קדושים הו, ואין משמשי מוטותיהן ביום!

הא אמר רבא:

אם היה בית אפל - מותר.

ואמר רבא ואיתימא רב פפא:

תלמיד חכם - מאפיל בטליתו, ומותר.

והא טבולי יום ניהו!

פ, ב

אביי בר רבין ורב חנינא בר אבין דאמרי תרווייהו:

ניתנה תורה לטבול יום.

יתיב מרימר, וקאמר לה להא שמעתא.

אמר ליה רבינא למרימר:

"ניתנה קאמרת,

או: "ראויה קאמרת?"

אמר ליה:

ראויה קאמינא.

²⁹⁴ ויפסל שני לזאת אבנים כראשונים וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני כאשר צוה ה' אתו ויסקת בידו שני לזאת אבנים

²⁹⁵ ויאמרו אליו ה' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יחרסו לעלת אל ה' פן יפרץ במ

רס"י

וליטבלו בי שמשי וליקבלו תורה בי שמשי. לילי שבת קרי בי שמשא בכל דוכתא מפני שבין השמשות שלו חלוק מכל ימים והוצרך להזכירו בכמה מקומות והכי פריך לר' עקיבא דאמר הקפידה תורה על מנין העונות ולא הקפידה אלא על חמש למה לא קבלה בלילה מדהמתין עד הבקר איכא למימר שהקפידה על פליטת הלילה ואיכא ו' עונות:

לא בסתר דברתי. במקום ארץ חשך ולילה חשך הוא:

ליטבלו בשבתא בצפרא. ולמה הוצרך לירד בהשכמה דיום אי פרשו עם חשכה בדי ויטבלו בשבת שחרית ואם פלטו לאחר טבילה טהורין דהא עברו ה' עונות שלמות ואם פלטו לילי שבת ונטמאו לא איכפת לן וטובלין שחרית דהא בעל קרי טובל ביומו ואת אמרת ניתנה תורה לטבולי יום וש' ספרים דגרסינן ביה תרי לישני וגרסינן הכי לרבי אלעזר לישמשו ביממא דחמשה לר' ישמעאל לישמשו בליליא דחמשה לרבי עקיבא לישמשו ביממא דארבעה ואומר אני שהוא שיבוש והגורסו טעה ולא ידע לפרש מהו שאמר ר' ישמעאל פעמים שהן ה' עונות כו':

אבל חכמים אומרים ו' עונות שלמות. סברי להו כר' יוסי דאמר בארבעה עביד פרישה ובהשכמה כר' עקיבא ולית להו שטבלו בלילי שבת אלא סבירא להו דאותן שטבלו לילי שבת ופלטו לאחר טבילה הוצרכו לטבול בשבת שחרית ולפיכך נתעכבה שכינה מליתן עד הבקר ולא משום לא בסתר דברתי לחודיה:

שפירשה מן האשה. כגון פולטת שכבת זרע שקבלה מזכר הוא דאמר ר' אלעזר בן עזריה דבתרי יומי מסרחת מפי שמתחממת בגופה:

אבל פירשה מן האיש. על הבגד מטמאה לעולם:

כל זמן שהיא לחה. ומיהו משיבשה לא מטמיה דתו לא חזיא להזריע:

מאי לאו שפירשה מן האיש. על הבגד ומטהר לה לחה מסרחת דלא קתני פרט לכשיבשה:

וליטבלו - ביני שימשי,
ויליקבלו תורה - ביני שימשי!

אמר רבי יצחק:

"לא מראש בסתר דברתי"²⁹⁶ (ישעיהו מח, טז).

וליטבלו - בצפרא דשבתא,
ויליקבלו תורה - בצפרא דשבתא!

אמר רבי יצחק:

שלא יהא הללו - הולכין לקבל תורה,
והללו - הולכין לטבילה.

אמר רבי חייא ברבי אבא אמר רבי יוחנן:

זו דברי רבי ישמעאל ורבי עקיבא,
אבל חכמים אומרים: שש עונות שלמות בעינן.

אמר רב חסדא:

מחלוקת שפירשה מן האשה,
אבל פירשה מן האיש - טמאה כל זמן שהיא לחה.

מתיב רב שישת:

"וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע"²⁹⁷ (ויקרא טו, יז) -

פרט לשכבת זרע שהיא סרוחה."

מאי לאו שפירשה מן האיש!

לא, שפירשה מן האשה.

²⁹⁶ קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני ועתה אדני ה' שלחני ורוחו
²⁹⁷ וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס במים וטמא עד הערב

14. פו"ב

רש"י

של ישראל במעיי כותית מהו. מי מסרחת בגי ימים כישראלית ואי פלטה ליה בתר גי טהור הנוגע בטיפה או לא ולהכי נקט שכבת זרע של ישראל דאילו דכותי אמרינן במסכת נדה קריו טהור בפי בנות כותים (נדה דף לד.).
דדיגי במצות. לקיים מצות וחרדים בדבר ומתוך דאגה מתחממין כדכתיב (תהלים לט) חם לבי בקרבי:
חביל חם:
דאית לה פרוזדור. בשר כותלי בית הרחם בולט מן השיניים ולחוץ ובית הרחם הוי מן השיניים ולפנים:
אשה אית לה פרוזדור. לפיכך לא שליט בה אויר בגופה ומתחממת:

בעי רב פפא:

שכבת זרע של ישראל במעיי גויה - מהו?

ישראל דדאיגי במצות - חביל גופייהו,

גוים דלא דאיגי במצות - לא.

או דילמא:

פיון דאכלין שקצים ורמשים - חביל גופייהו?

ואם תמצוי לומר: פיון דאכלי שקצים ורמשים - חביל גופייהו.

במעיי בהמה - מהו?

אשה היא²⁹⁸ דאית לה פרוזדור - מסרחת,

אבל בהמה דלית לה פרוזדור - לא.

או דילמא: לא שנא?

תיקו.

²⁹⁸ בוילנא מילה זו בסוגרים עגולות

15. פו, ב - פח, א

רש"י

בו' בחדש כו'. דהא דכתיב ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי סבירא להו כו' יוסי הגלילי דאמר בפ"ק דיומא (דף ט.) זה היה מעשה אחר עשרת הדברות ורי' יוסי סבירא ליה דמשה וכל ישראל עומדים לקבל עשרת הדברות ולא בא הכתוב אלא לחלק כבוד למשה:

כתיב הכא. הוזה הזה לגזירה שוה:

מה להלן. זכור את היום הזה בעצמו של יום הזכירה דיציאת מצרים נאמר להו כדכתיב הוזה אף כאן בעצמו של יום הזכירה דשבת נאמר להן זכור את יום גו':

בקביעא דירחא. באיזה יום הוקבע החדש: משום חולשא דאורחא גרסינן:

בתרי בשבא אמר להו ואתם תהיו לי. ומשה עלה ויקרא אליו כל הענין עד אלה הדברים אשר תדבר וגו' הדברים האלה נאמרו לו למחרת ביאתם כדאמרינן כל עליותיו בהשכמה היו ואפי' למאן דלית ליה בהשכמה ירד דלא אקיש אית ליה בהשכמה עלה דהא בהדיא כתיב קרא:

בתלתא אמר להו מצות הגבלה. שהדברים שנאמרו לו בשני ירד לערב ואמרן לישראל כדכתיב ויבא משה ויקרא לזקני העם וגו' ולמחרת השכים ועלה וישב משה את דברי העם וגו' כדאמר כל עליותיו בהשכמה היו ובו ביום נאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב וגו' ומצות הגבלתם דהשמרו לכם עלות בהר אע"פ שהיא כתובה אחר וקדשתם היום ומחר שהיא מצות פרישה קודם לכן נאמרה דכתיב בההיא עלייה שעלה בשלישי להשיב להקב"ה דברי העם דנעשה (ונשמע) הנה אנכי בא אליך וסיפא דקרא ויגד משה את דברי העם וגו' וכי מה דברי העם יש כאן אלא מצות הגבלה נאמר לו בו ביום ולקמן תניא לה הכי ולערב אמרה לישראל ולמחרת ב' השכים ועלה והגיד שקבלו עליהם מצות הגבלה ונאמרה לו מצות פרישה וקדשתם היום ומחר ואע"פ שיש עוד ג' ימים עד יום שבת האמרינן לקמן לר"י דמשה הוסיף יום אחד מדעתו:

היום ומחר. משמע בה' נאמר לו לפרוש ה' וו':

אמר לך ר' יוסי. לעולם ברביעי נאמר לו לפרוש ד' וה' והוא הוסיף יום אחד והסכים הקב"ה לדעתו:

ופירש מן האשה. לגמרי לאחר מתן תורה מיד משפירש עם חביריו שוב לא חזר לתשמיש:

תנו רבנן:

"בשש בחדש - ניתנו עשרת הדברות לישראל.

רבי יוסי אומר:

בשבועה בו'."

אמר רבא:

דכולי עלמא בראש חדש אתו למדבר סיני,

כתיב הכא: **"ביום הזה באו מדבר סיני"** ²⁹⁹ (שמות יט, א),

וכתיב התם: **"החדש הזה לכם ראש חדשים"** ³⁰⁰ (שמות יב, ב),

מה להלן: ראש חדש,

אף כאן: ראש חדש.

ודכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל,

כתיב הכא: **"זמור את יום השבת לקדשו"** (שמות כ, ח),

וכתיב התם: **"ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה"** ³⁰¹ (שמות יג, א),

מה להלן - בעצומו של יום,

אף כאן - בעצומו של יום.

כי פליגי בקביעא דירחא.

רבי יוסי סבר: בחד בשבא איקבע ירחא.

ובחד בשבא - לא אמר להו ולא מידי, משום חולשא דאורחא.

בתרי בשבא - אמר להו: **"ואתם תהיו לי ממלכת כהנים"** ³⁰² (שמות יט, ו).

בתלתא - אמר להו: מצות הגבלה.

בארבעה - עבוד פרישה.

פז, א

ורבנן סברי: בתרי בשבא איקבע ירחא.

בתרי בשבא - לא אמר להו ולא מידי, משום חולשא דאורחא.

בתלתא - אמר להו: **"ואתם תהיו לי"** (שמות יט, ו).

בארבעה - אמר להו: מצות הגבלה.

בחמישה - עבוד פרישה.

מיתבי:

"וקדשתם היום ומחר" ³⁰³ (שמות יט, י),

קשיא לרבי יוסי!

אמר לך רבי יוסי:

יום אחד הוסיף משה מדעתו.

דתניא:

"שלתשה דברים עשה משה מדעתו,

והסכים הקדוש ברוך הוא עמו: הוסיף יום אחד מדעתו.

ופירש מן האשה.

ושבר את הלוחות."

"הוסיף יום אחד מדעתו."

²⁹⁹ בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני

³⁰⁰ החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה

³⁰¹ ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא ה' אתכם ממצרים ואלא יאכל חמץ

³⁰² ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל

³⁰³ ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם

רש"י

אף היום צריך להיות לילו עמו
 והא לא אפשר:
וקבע להם זמן. אימתי ידבר
 עמהם:
אמרה תורה והיו נכונים וגו'.
 פירשו מנשותיהן:
ולא קבע לי זמן. לדבורו שאוכל
 לפרוש קודם לכן:
לאהליכם. להתיר נשותיכם
 לתשמיש שאסרתי לכם:
בן נכר. מומר שנתנכרו מעשיו
 לאביו שבשמים:
התורה כולה. תלויה בלוחות
 הללו וישראל מומרים על אחת
 כמה וכמה שאינם כדי לה:
אשר. אישור שאישרו ושיבחו
 על שבירתן:
ה"ג והיו נכונים ליום השלישי
 ול"ג והיו נכונים לשלשת ימים:

מאי דריש?

"היום ומחר" (שמות יט, י) - היום כמחר;
 מה **"למחר"** - לילו עמו,
 אף **"היום"** - לילו עמו.
 ולילה דהאידינא נפקא ליה,
 שְׁמַע מִיָּנָה: תרי יומי לבר מהאידינא.

ומנלן דהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו?

דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא.

"ופירש מן האשה".

מאי דריש?

נשא קל וחומר בעצמו;
 אמר: ומה ישראל שלא דברה שכינה עמהן אלא שעה אחת, וקבע להן זמן,
 אַמְרָה תוֹרָה: **"היו נכנים ... אל תגשו"**³⁰⁴ (שמות יט, טו),
 אני, שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי, ואינו קובע לי זמן - על אחת כמה וכמה!

ומנלן דהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו?

דכתיב: **"לך אמר להם שובו לכם לאהליכם"** (דברים ה, כז),
 וכתיב בתריה: **"ואתה פה עמד עמדי"**³⁰⁵ (דברים ה, כח).

ואית דאמר:

"פה אל פה אדבר בו"³⁰⁶ (במדבר יב, ח).

"שבר את הלוחות".

מאי דריש?

אמר: ומה פסח, שהוא אחד מתרי"ג מצות, אמרה תורה: **"כל בן נכר לא יאכל בו"**³⁰⁷ (שמות יב, מז)
 התורה כולה וישראל משומדים על אחת כמה וכמה.

ומנלן דהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו?

שנאמר: **"אשר שברת"**³⁰⁸ (שמות לד, א),
 ואמר ריש לקיש:
 יישר כחך ששיברת.

תא שמע:

"והיו נכנים ליום השלישי"³⁰⁹ (שמות יט, יא),

³⁰⁴ ויאמר אל העם היו נכנים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה
³⁰⁵ ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ אשר אנכי נתן להם לדשתה
³⁰⁶ פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בהידת ותמנת ה' יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה
³⁰⁷ ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת הקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו
³⁰⁸ ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים מראשנים וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת
³⁰⁹ והיו נכנים ליום השלישי פי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני

קשיא לרבי יוסי!

הא אמרינן: יום אחד הוסיף משה מדעתו.

תא שמע:

"שלישי" (שמות יט, יא) - שלישי בחדש ושלישי בשבת,

קשיא לרבנן!

אמרי לך רבנן:

הא מני? רבי יוסי היא.

"שלישי" למאי?

לכדתניא:

"וישב משה את דברי העם אל ה'"³¹⁰ (שמות יט, ח),

וכתיב: "ויגד משה את דברי העם אל ה'"³¹¹ (שמות יט, ט).

מה אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה?

ומה אמר להם משה לישראל?

ומה אמרו ישראל למשה?

ומה השיב משה לפני הגבורה?

זו מצות הגבלה,

דברי רבי יוסי ביהודה.

רבי אומר:

בתחילה פירש עונשה,

דכתיב: "וישב משה"³¹² (שמות יט, ח), דברים שמשבין דעתו של אדם,

ולבסוף פירש מתן שכרה,

דכתיב: "ויגד משה"³¹³ (שמות יט, ט) - דברים שמושכין לבו של אדם באגדה.

ואיכא דאמרי:

"בתחילה פירש מתן שכרה,

דכתיב: "וישב משה" (שמות יט, ח) - דברים שמשבין דעתו של אדם,

ולבסוף פירש עונשה, דכתיב: "ויגד משה" (שמות יט, ט) - דברים שקשין לאדם בגידיו."

תא שמע:

"שלישי"³¹⁴ - ששי בחדש, ששי בשבת,

קשיא לרבנן!

הא נמי - רבי יוסי היא.

"שלישי" - למאי?

רבי אומר:

לחנייתו.

פזב,

רב אחא בר יעקב אומר:

למסעו.

רס"י

הא אמרן יום אחד הוסיף. והאי קרא דוהיו נכונים ליום השלישי קודשא בריך הוא אמר ליה ומשה אמר להן היו נכונים לשלשת ימים ולא אמר ליום השלישי אלא פירשו גי' ימים וקרא דכתיב ויהי ביום השלישי בהיות הבקר שלישי לימים שלמים שלילן עמם קאמר:

ת"ש. דתניא בברייתא הכי שלישי שלישי בחדש היה שלישי בשבת היה ולקמן בעי שלישי קמא למאי ע"כ במילתא דשלישי קמיירי וקאמר. עלה שלישי זה שלישי בחדש:

קשיא לרבנן. דשמעין בחד בשבא איקבע ירחא אי"כ על כרחך בתרי בשבת אמר ואתם תהיו בתלתא הגבלה בארבעה פרישה ובשביעי נתנה תורה דהא לכ"ע בשבת נתנה תורה:

לכדתניא כו'. והכי קאמר יום שלישי לדברים שהתחיל משה להמשיך לבם של ישראל ולפרש עונשן ומתן שכרן ואותו יום היה שלישי בחדש (ונשמע) לויגד משה שאמר להן לישראל ומה אמרו ישראל למשה על כך שהוצרך משה להגיד למקום והלא לא נאמר בינתים אלא הנה אנכי בא וגו':

זו מצות הגבלה שאע"פ שכתובה אחר מצות פרישה בשלישי נאמרה לו והוצרך להשיב שקבלו עליהן:

עונשה. של תורה:

משבבין. כמו וילך שובב (ישעיה נז) שמונעין מלקבל שאם יקבלו יענשו הדברים הללו משבבין את לבם מן המקום ואף על פי כן קיבלו עליהן:

כגידין. ירק מר:

ששי ששי בחדש כו'. לקמיה בעי ששי קמא למאי דהכא ליכא למימר ששי לאותן דברים דבשלמא שלישי דברייתא לעיל איכא למימר דאירי בהו דהא כל גי' ימים היה משה מדבר באותן הדברים דעל כרחיך ויגד משה בדי' כתיב דברים שקבלו בגי':

קשיא לרבנן. דמשמע דבחד בשבא איקבע ירחא:

לחנייתן. שהרי בר"ח חנו והכי קאמר ששי לחנייתן הוא הששי בחדש הוא ששי בשבת:

למסעו. אף למסעו שביום שבאו למדבר סיני נסעו מרפידים:

³¹⁰ ויענו כל העם ויחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה וישב משה את דברי העם אל ה'

³¹¹ ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור וישמעו העם בדברי עמך וגם בק' ואמינו לעולם ויגד משה את דברי העם אל ה'

³¹² ויענו כל-העם ויחדו ויאמרו, כל אשר-דבר ה' נעשה; וישב משה את-דברי העם, אל- ה'

³¹³ ויאמר ה' אל-משה, הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור וישמעו העם בדברי עמך, וגם-בק' ואמינו לעולם; ויגד משה את-דברי העם, אל-ה'

³¹⁴ יש פסוק כזה?

ר"י

וקא מיפלגי בשבת דמרה. דכתיב: "כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ"³¹⁵ (דברים ה, יב), ואמר רב יהודה אומר רב: "כַּאֲשֶׁר צִוָּה" (דברים ה, יב) במרה³¹⁶. מר סבר: אשבת איפקוד, אתחומין לא איפקוד. ומר סבר: אתחומין נמי איפקוד.

תא שמע: "ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים, בארבעה עשר - שחטו פסחיהם, בחמשה עשר - יצאו, ולערב - לקו בכורות. "לערב" - סלקא דעתך?! אלא: מבערב לקו בכורות. ואותו היום חמישי בשבת היה." מדרחמיסר בניסן - חמשה בשבת, ריש ירחא דאייר - שבתא, וריש ירחא דסיון - חד בשבת, קשיא לרבנן!

אמרי לך רבנן: אייר דההיא שתא עבורי עבריה.

תא שמע דלא עבריה: "ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים, בארבעה עשר - שחטו פסחיהם, בחמשה עשר - יצאו, ולערב - לקו בכורות." "לערב" - סלקא דעתך?! אלא אימא: מבערב לקו בכורות. ואותו היום חמישי בשבת היה. השלים ניסן ואירע אייר להיות בשבת. חסר אייר, ואירע סיון להיות באחד בשבת, קשיא לרבנן!

הא מני? רבי יוסי היא.

אמר רב פפא: תא שמע: "ויסעו מאלים ויבאו כל עדת בני ישראל ... בחמשה עשר יום לחדש השני"³¹⁷ (שמות טז, א), ואותו היום שבת היה, דכתיב: "ובקר וראיתם את מבוד ה"³¹⁸ (שמות טז, ז), וכתיב: "שישת ימים תלקטוהו"³¹⁹ (שמות טז, כו), ומדרחמיסר באייר - שבתא, ריש ירחא דסיון - חד בשבת. קשיא לרבנן!

³¹⁵ שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוה ה' אלהיך
³¹⁶ ויצעק אל ה' ויזרחו ה' עץ וישלך אל המים ומתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו (שמות טו, כה)
³¹⁷ ויסעו מאלים ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אילם ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים
³¹⁸ ובקר וראיתם את מבוד ה' בשמעו את תלתיכם על ה' ונחנו מה כי תלינו עלינו
³¹⁹ שישת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו

רפ"י

עשר עטרות. ראשון לעשרה דברים:

ראשון לבריאת עולם. שאחד בשבת היה:

ראשון לנשיאים. להקרבת נשיאים לחנוכת הבית: ראשון לכהונה אותו היום שמיני למילואים ועבודה באהרן ובניו ועד עכשיו היה בבכורות:

ראשון לעבודה. לסדר עבודת ציבור תמידין ושאר קרבנות של תרומת הלשכה:

לירידת אש. ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח וגוי' (ויקרא ט):

לאכילת קדשים. במחיצה ועד עכשיו היו נאכלים בכל מקום: לשכון בישראל שכינה שרתה שם כדכתיב ושכנתי בתוכם מכלל דעד השתא לא שרתה:

לברך. ברכת כהנים כדכתיב וישא אהרן את ידיו וגוי':

לאיסור הבמות. מעכשיו נאסרו שהוא ראוי לפתח אהל מועד כדכתיב ואל פתח אהל מועד לא הביאו:

דהאי שתא. שנה השנית ליציאתם הוקם המשכן:

ד' ימים. כשאתה קובע כל החדשים כסדרן אחד מלא ואחד חסר הווי ארבעה ימים בין תחלת שנה לתחלת שנה אחרת שמנין חדשי לבנה כסדרן שניד ימים כולן שבועין חוץ מארבעה ימים:

ואם היתה שנה מעוברת ה'. דקסבר שני האדרים עבדינן חסרים ופסח דחוי יום אחד לקמן: ז' חסרים עבוד ולא היו אלא ג' בין פסח לפסח הלכך דאישתקד בהי בשבא ולית ליה דאחרים דאמרי אין מעברין ואין מחסרין שום חדש לצורך אלא לעולם אחד מלא ואחד חסר:

לרבנן ח' חסרים עבוד. ולא היו בין פסח דאשתקד לפסח דהאינדא אלא ב' ימים ונמצא דאשתקד בע"ש:

בשני עלה משה. ושמע ואתם תהיו לי וירד והגיד:

בג' עלה. ושמע הגבלה וירד והגיד:

בד' ירד. להפרישם:

ושוב לא עלה. עד קבלת הדברות שעלו כולם:

ומאחר שלא עלה מהיכן ירד. דאמרי בד' ירד ולא אמרת עלה וירד אלא אימא בד' עלה וירד ושוב לא עלה:

ובחמישי בנה מזבחו. כדכתיב ויבן מזבח תחת ההר:

מאי לאו משום תורה. לא היה לו פנאי לעלות שקבלו כולן יחד את הדברות:

אמרי לך רבנן:

אייר דההיא שתא עבורי עברוה.

אמר ליה רב חביבי מהו זנאה לרב אשי:

תא שמע:

"זוהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן" (שמות מ, יז),

תנא:

"אותו יום נטל עשר עטרות: ראשון למעשה בראשית,

ראשון לנשיאים,

ראשון לכהונה,

ראשון לעבודה,

ראשון לירידת האש,

ראשון לאכילת קדשים,

ראשון לשכנון שכינה,

ראשון לברך את ישראל,

ראשון לאיסור הבמות,

ראשון לחדשים."

ומדריש ירחא דניסן דהאי שתא - חד בשבת,

דאשתקד - ברביעי בשבת.

דתנאי:

"אחרים אומרים:

אין בין עצרת לעצרת,

ואין בין ראש השנה לראש השנה - אלא ארבעה ימים בלבד,

ואם היתה שנה מעוברת - חמשה."

הוה ליה ריש ירחא דאייר - מעלי שבתא,

וריש ירחא דסיון - שבתא,

קשיא בין לרבי יוסי בין לרבנן!

לרבי יוסי - שבועה חסרין עבוד,

פחא לרבנן - שמונה חסרים עבוד.

תא שמע:

דתנאי ב"סדר עולם":

"ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים,

בארבעה עשר - שחטו פסחיהו,

בחמשה עשר - יצאו,

ואותו היום - ערב שבת היה."

ומדריש ירחא דניסן - ערב שבת,

ריש ירחא דאייר - חד בשבא,

וסיון - בתרי בשבא,

קשיא לרבי יוסי!

אמר לך רבי יוסי:

הא מני רבנן היא.

תא שמע:

"דבי יוסי אומר:

בשני - עלה משה וירד,

בשלישי - עלה וירד,

רש"י

עליה דרב חסדא. לפני רב חסדא לפי שרב חסדא יושב והדרשן עומד קאמר עליה דדומה כמו שהעומד למעלה מן היושב:
אוריאל תליתאי. תורה נביאים וכתובים:
לעם תליתאי. כהנים לויים וישראלים:
על יד תליתאי. משה תליתאי לבטן מרים אהרן ומשה:
ביום תליתאי. לפרישה:

ברביעי - ירד ושוב לא עלה.
 מאחר שלא עלה, מהיכן ירד?
אלא: ברביעי - עלה וירד.
בחמישי - בנה מזבח והקריב עליו קרבן.
בששי - לא היה לו פנאי.
 מאי לאו משום תורה!
 לא, משום טורח שבת.

דרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא:
 בריך רחמנא:
 דיהב אוריאל תליתאי,
 לעם תליתאי,
 על ידי תליתאי,
 ביום תליתאי,
 בירחא תליתאי.

כמאן?

קרנן.

16. פה, א

רפ"י

תחתית ההר. תחת ההר ממש :
גיגית. קובא } גיגית, מיכל גדול
 ועגול } שמטילין בה שכר :
מודעא רבה. שאם יזמינם לדין
 למה לא קיימתם מה שקבלתם
 עליכם יש להם תשובה שקבלוה
 באונס :
בימי אחשורוש. מאהבת הנס
 שנעשה להם :
דין. תורה :
בתחילה. קודם שאמרו ישראל
 נעשה ונשמע :
יראה. שמא לא יקבלוה ויחזור
 העולם לתהו ובהו כדרי"ל :
ולבסוף. כשקבלוה :
יום הששי. מאי שנא דכתיב ה'
 ביום גמר מעשה בראשית :
מלמד שהתנה נבי. הששי משמע
 הששי המיוחד במקום אחר
 כדאמרינן בעלמא (חולין דף
 צא.) הירך המיומנת אף כאן
 ויהי ערב ויהי בקר של גמר
 בראשית תלוי ביום הששי והוא
 וי בסיון שנתנה בו תורה מריבוי
 דה' דריש ביה נמי הא :

"ויתיצבו בתחתית ההר"³²⁰ (שמות יט, יז),

אמר רבי אבדימי בר חמא בר חסא:
 מלמד שִׁכְפָּה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם אֶת הַהָר כְּגִיגִית,
 וְאָמַר לָהֶם: אִם אַתֶּם מְקַבְּלִים הַתּוֹרָה - מוֹטָב,
 וְאִם לֹא - שְׁם תְּהֵא קְבוּרַתְכֶם.

אמר רב אחא בר יעקב:
 מכאן מודעא רבה לאורייתא.

אמר רבא:
 אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש,
 דכתיב: "קִיְמוּ וְקַבְּלוּ הַיְּהוּדִים"³²¹ (אסתר ט, כז),
 "קִיְמוּ" - מַה שֵׁ "קִיְבְּלוּ" כְּבָר.

אמר חזקיה:
 מאי דכתיב: "מִשְׁמַיִם הִשְׁמַעַת דִּין אֶרֶץ יִרְאָה וְשִׁקְטָה" (תהילים עו, ט)?
 אם "יִרְאָה" לְמַה "שִׁקְטָה"?
 וְאִם "שִׁקְטָה" לְמַה "יִרְאָה"?
 אֶלֶּא: בְּתַחֲלִיָּה "יִרְאָה" וּלְבִסּוּף "שִׁקְטָה".

וְלְמַה "יִרְאָה"?

כְּדָרִישׁ לְקִישׁ.

דאמר ריש לקיש:

מאי דכתיב: "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי"³²² (בראשית א, לא) - ה"א יתירה למה לי?
 מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית,
 וְאָמַר לָהֶם: אִם יִשְׂרָאֵל מְקַבְּלִים הַתּוֹרָה - אַתֶּם מְתַקְּיָמִין,
 וְאִם לֹא - אֲנִי מַחְזִיר אֶתְכֶם לְתוֹהוֹ וְבוֹהוֹ.

³²⁰ ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר
³²¹ קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וקומנם בכל שנה ושנה
³²² וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי

17. כח, א-ב

רש"י

שני כתרִים. מזיו שכינה :
מאה ועשרים. [כל א' וא' נטל
 כתר]:
טענו. הכתרים והכי משמע את
 עדים [אשר היו להם] מהר
 חורב:
בחורב פרקו. דמשמע נמי
 ויתנצלו את עדים מהר חורב:
ומשה יקח. אותו עדי לשון אחר
 את האהל לשון בהלו נרו (איוב
 כט) והוא היה קירון עור פניו :
עושי דברו לשמוע. מוכנין
 לעשות קודם שישמעו ולא כדרך
 שאר עבדים ששומעים תחילה
 את הדבר לידע אם יכולין
 לקבלן עליהם אם לאו :
פריו קודם לעליו. כך דרכו
 וחלוק משאר אילנות חנטת
 פירותיו קודם לעליו :
אצבעתא דידיה. אצבעות ידיו :
וקא מיץ בהו. היה ממעכן
 ברגליו ואינו מבין מתוך
 טרדא :
עמא פזיזא. נמהר :
דקדמיתו פומייכו לאודנייכו.
 קודם ששמעתם אותה היאך
 היא קשה ואם תוכלו לעמוד בה
 קבלתם עליכם לקיימה דסגינן
 בשלימותא. התהלכנו עמו בתום
 לב כדרך העושים מאהבה
 וסמכנו עליו שלא יטענו בדבר
 שלא נוכל לעמוד בו :
בתחלה. בקבלה שקבלתם אחת
 הוא אצלם ולבסוף כשקיימתם
 שתיים יש :
לבבתי. קרבתי :

דַּרְשׁ רַבִּי סִימְאִי:

בְּשִׁעָה שֶׁהִקְדִּימוּ יִשְׂרָאֵל **"נַעֲשֶׂה"** (שמות יט, ח) לְ"נִשְׁמָע" (שמות כד, ז),
 בָּאוּ שְׁשִׁים רִיבּוּא שֶׁל מְלֹאכֵי הַשָּׂרֵת,
 לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל קִשְׁרוּ לוֹ שְׁנֵי כְּתָרִים, אֶחָד כְּגַד **"נַעֲשֶׂה"** וְאֶחָד כְּגַד **"נִשְׁמָע"**.
 וְכִיּוֹן שֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל, יָרְדוּ מֵאֵה וְעֲשָׂרִים רִיבּוּא מְלֹאכֵי חֲבֵלָה וּפִיֶּרְקוּם,
 שְׁנֵאמַר: **"וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֲדֵימָה מֵהַר חוֹרֵב"** (שמות לג, ו).

אָמַר רַבִּי חֲמָא בְּרַבִּי חֲנִינְא:

בְּחוֹרֵב טְעֵנוּ, בְּחוֹרֵב פְּרָקוּ.

"בְּחוֹרֵב טְעֵנוּ" - כְּדָאֲמַרְן,

"בְּחוֹרֵב פְּרָקוּ" - דְּכְתִיב: **"וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"** (שמות לג, ו).

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:

וְכוּלָן זְכָה מִשֶּׁהָ וּנְטָלוּ,

דְּסִמְיָה לִיהֵ: **"וּמִשֶּׁהָ יִקַּח אֶת הָאֵהֶל"** (שמות לג, ז).

אָמַר רִישׁ לְקִישׁ:

עֲתִיד הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַחְזִירָן לָנוּ,

שְׁנֵאמַר: **"וּפְדוּיָהּ ה' יִשְׁבֹּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים"** (ישעיהו לה, י'),

שְׂמִיחָה שְׂמִעוּלָם - עַל רֵאשִׁים.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר:

בְּשִׁעָה שֶׁהִקְדִּימוּ יִשְׂרָאֵל **"נַעֲשֶׂה"** (שמות יט, ח) לְ"נִשְׁמָע" (שמות כד, ז),

יִצְתָּה בֵּת קוֹל וְאִמְרָה לָהֶן: מִי גִיְלָה לְבַנְיָ רַז זֶה שֶׁמְלֹאכֵי הַשָּׂרֵת מוֹשְׁתַּמְּשִׁין בּוֹ?

דְּכְתִיב: **"בְּרִכּוֹ ה' מְלֹאכֵי גִבְרֵי כַח עֲשֵׂי דְבָרוֹ לְשִׁמְעָה בְּקוֹל דְּבָרוֹ"** (תהילים קג, כ).

בְּרִישָׁא - **"עוֹשֵׂי"**, וְהַדְר - **"לְשִׁמְעָה"**.

אָמַר רַבִּי חֲמָא בְּרַבִּי חֲנִינְא:

מָאִי דְּכְתִיב: **"מִתְפַּוֵּחַ בְּעֵצֵי הַיַּעַר"** (שיר השירים ב, ג), לָמָּה נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְתַפּוּחַ?

לוֹמַר לָד: מַה תַּפּוּחַ זֶה - פְּרִי קוֹדֵם לְעֵלְיוּ,

אִף יִשְׂרָאֵל - הִקְדִּימוּ **"נַעֲשֶׂה"** לְ"נִשְׁמָע".

הֵהוּא מִינָא דְּחֻזִּיהִ לְרַבָּא דְּקָא מְעִיין בְּשִׁמְעָתָא,

וַיִּתְבָּה אֲצַבְעָתָא דִּידֵיהָ תּוֹתֵי פְרָעָא וְקָא מִיין בְּהוּ, וְקָא מְבָעֵן אֲצַבְעָתֵיהָ דְּמָא.

אָמַר לִיהֵ: עֲמָא פְּזִיזָא, דְּקָדְמִיתוּ פּוּמִיִּיכוּ לְאוּדְנִיִּיכוּ, אֲכַתְנִי בְּפַחְזוּתִיִּיכוּ קִיִּימִיתוּ!

בְּרִישָׁא אִיבְעִיא לְכוּ לְמִשְׁמַע, אִי מְצִיתוּ - קַבְּלִיתוּ,

וְאִי לֹא - לֹא קַבְּלִיתוּ.

אָמַר לִיהֵ: אֲנִן אֲדִסְגִּינָן בְּשְׁלִימוּתָא - כְּתִיב בֵּן: **"תָּמַת יִשְׂרָאֵל תִּנְחָם"** (משלי יא, ג),

הִנֵּךְ אִינְשֵׁי דְּסִגְן בְּעֵלְלוּתָא - כְּתִיב בְּהוּ: **"וְסִלְףּ בּוֹגְדִים יִשְׁדָּם"** (משלי יא, ג).

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן:

מָאִי דְּכְתִיב: **"לִבְבַתֵּי אַחֻזֵּי כֻלָּה לִבְבַתֵּי בְּאֲחַת מְעִינֵיךְ"** (שיר השירים ד, ט)?

בְּתַחֲלִיָּה - בְּאֲחַת מְעִינֵיךְ,

לְכִשְׁתַּעֲשֵׂי - בְּשִׁתֵּי עֵינֵיךְ.

³²³ וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כָל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְיִשָּׁב מִשֶּׁהָ אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֵל ה':

³²⁴ וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנוֹ הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע

³²⁵ וּמִשֶּׁהָ יִקַּח אֶת הָאֵהֶל וְנִטָּה לוֹ מִחוּץ לְמַחֲנֵה הַרְחֵק מִן הַמַּחֲנֵה וְקָרָא לוֹ אֵהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל מִבְּקֶשׁ ה' יֵצֵא אֶל אֵהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לְמַחֲנֵה

³²⁶ וּפְדוּיָהּ ה' יִשְׁבֹּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים שְׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׂיֵגוּ וְנָסוּ יִגְוֹן וְאִנְחָה

³²⁷ מִתְפַּוֵּחַ בְּעֵצֵי הַיַּעַר מִן דּוּדֵי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חֲמֻדָּתֵי וְיִשְׁבְּתֵי וּפְרִי מִתּוֹק לְחֵמִי

³²⁸ תָּמַת יִשְׂרָאֵל תִּנְחָם וְסִלְףּ בּוֹגְדִים יִשְׁדָּם

³²⁹ לִבְבַתֵּי אַחֻזֵּי כֻלָּה לִבְבַתֵּי בְּאֲחַת מְעִינֵיךְ בְּאֲחַד עֵינֵי מִצְוֵרֵיךְ

18. פח, ב

כ"ז

עלובה. חצופה דעולבנא לישנא דחוצפא היא והכי אמר במס' גיטין:
מזנה בתוך חופתה. כישראל כשעמדו בסיני ועשו העגל:
במסיבו. בחופתו:
נתן. עזב ריחו הטוב לאחרים:
ועדיין חביבותא היא גבן. אע"פ שהמקרא מספר בגנותנו הראה לנו לשון חבה מדלא כתיב הסריח:
הנעלבים ואינם עולבים. אחרים באין עליהם בחוצפה ולא הן על אחרים:
עושין מאהבת המקום ושמים ביסורים. על עליבה הבאה עליהם:
צבא רב. כל האומות:
מה פטיש. מתחלק הסלע על ידו לכמה ניצוצות:
למיימינים. עסוקים בכל כחם וטרודים לדעת סודה כאדם המשתמש ביד ימינו שהיא עיקר:
קושרים לו שני כתרים. לדבור שהיה בו ממש ונראה כדכתיב רואים את הקולות (שמות כ):

אמר עולא:

עלובה כלה מזנה בתוך חופתה.

אמר רב מרי ברה דבת שמואל:

מאי קרא?

"עוד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו" (שיר השירים א, יב).

אמר רב:

ועדיין חביבותא היא גבן,

דכתיב: "נתן" (שיר השירים א, יב), ולא כתב: 'הסריח'.

תנו רבנן:

"עלובין ואינן עולבין,

שומעין חרפתן ואינן משיבין,

עושין מאהבה ושמים בייסורין.

עליהן הכתוב אומר: "ואהביו מצאת השמש בגבורתו"³³⁰ (שופטים ה, לא).

אמר רבי יוחנן:

מאי דכתיב: "ה' יתן אומר המבשרות צבא רב" (תהילים סח, יב)?

כל דיבור ודיבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות.

תני דבי רבי ישמעאל:

"וכפטיש יפצץ סלע"³³¹ (ירמיהו כג, כט),

מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות -

אף כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נחלק לשבעים לשונות".

אמר רב חננאל בר פפא:

מאי דכתיב:

"שמעו! פי נגידים אדבר"³³² (משלי ח, ו)?

למה נמשלו דברי תורה כנגיד?

לומר לך: מה נגיד זה - יש בו להמית ולהחיות,

אף דברי תורה - יש בהם להמית ולהחיות.

היינו דאמר רבא:

למיימינן בה - סמא דחיי,

למשמאילים בה - סמא דמותא.

דבר אחר:

"נגידים" - כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא קושרים לו שני כתרים.

³³⁰ מן יאבדו כל אויביו ה' ואהביו מצאת השמש בגבורתו ותשקט הארץ ארבעים שנה

³³¹ הלוא מה דברי פאש נאם ה' וכפטיש יפצץ סלע

³³² שמעו! פי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים

19. כח, ב - פט, א

רש"י

אע"פ שמיצר ומימר לי דודי. בעגל שאמר הורד עדיך: בין שדי ילון. אמר מיד לעשות לו משכן להיות מצומצמת שכנתו בין שני הבדים שנראי במקדש ראשון כשני שדים דוחקין ובולטין בפרוכת שכנגד הפתח: עין גדי. עון עגל שהוא מין בהמה לשון אחר לשון עכו"ם העורכים לגד שלחן (ישעיהו סה): שכרמתי. שאספתי להתאוות אלהות הרבה כדכתיב אלה אלהיך ישראל (שמות לב): שכורמים עליו. שמאספין עליו את הבגדים והוא דף ארוכה ומנוקבת נקבים הרבה ומניח המוגמר תחתיה והכלים מתגמרין מדרך הנקבים לישראל דמיכש גרסינן: מעביר ראשון. לגן עדן: מור עובר. על שהעביר. גשם נדבות גבי מתן תורה כתיב בספר תהלים: י"ב מיל. זו היא מדת מחניהם והיו הקרובים לדיבור חוזרין מפחד הקול עד קצה המחנה: מדין אותן. מסייעין אותן להתקרב מעט מעט שהיו חלשים כאשר המדדה את בנה בתחלת הילוכו: ידונו. משמע הם עצמם ידונו: ידונו. מדין אחרים: תתקע"ד. באלפים שנה שקדמה תורה לעולם היו עתידין דורות הללו להבראות שנאמר (תהלים קה) דבר צוה לאלף דור וראה הקב"ה שאין העולם מתקיים בלא תורה כל כך והעבירן ולא בראן ונתנה לכ"ו דורות הרי שחסרו תתקע"ד מאלף: מה אדיר שמוך. אדיר הוא הרבה בארץ ואין ראוי לך ליתן הודך שם כי אם על השמים:

אמר רבי יהושע בן לוי:

מאי דכתיב: "צדור המור דודי לי בין שדי ילון" (שיר השירים א, ג)? אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם! אף על פי שמיצר ומימר לי דודי - בין שדי ילון.

"אשכול הכפר דודי לי בכרמי עין גדי" (שיר השירים א, יד)

מי שהכל שלו - מכפר לי על עון גדי, שפך מתי לי.

מאי משמע דהאי "כרמי" לישנא דמכניש הוא?

אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן:

קדתינן:

"נשא של נובס שנודמים עליו את הנלים" (כלים כג, ד).

ואמר רבי יהושע בן לוי:

מאי דכתיב: "לחיו מערוגת הבשם"³³³ (שיר השירים ה, ג)?

כל דבור ודבור שייצא מפי הקדוש ברוך הוא - נתמלא כל העולם כולו בשמים. וכיון שמדיבור ראשון נתמלא - דיבור שני להיכן הלך? הוציא הקדוש ברוך הוא הרוח מאוצרותיו והיה מעביר ראשון ראשון, שנאמר: "שפתותיו שושנים נטפות מור עבר" (שיר השירים ה, ג). אל תקרי: "שושנים", אלא: 'ששונים'.

ואמר רבי יהושע בן לוי:

כל דיבור ודיבור שייצא מפי הקדוש ברוך הוא - יצתה נשמתן של ישראל, שנאמר: "נפשי יצאה בדברו"³³⁴ (שיר השירים ה, ו).

ומאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן - דיבור שני היאך קיבלו?

הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם,

שנאמר: "גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה מוננתה" (תהלים סח, ז).

ואמר רבי יהושע בן לוי:

כל דיבור ודיבור שייצא מפי הקדוש ברוך הוא חזרו ישראל לאחוריהן שנים עשר מיל, והיו מלאכי השרת מדין אותן,

שנאמר: "מלאכי צבאות ידונו ידונו"³³⁵ (תהלים סח, ג),

אל תקרי "ידונו" אלא "ידונו".

ואמר רבי יהושע בן לוי:

בשעה שעלה משה למרום,

אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, מה לילוד אשה בינינו?

אמר להן: לקבל תורה בא.

אמרו לפניו: חמדה³³⁶ גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם,

אתה מבקש ליתנה לבשר ודם!?

"מה אנוש מי תוקרנו וכן אדם מי תפקדנו" (תהלים ח, ה)?

"ה' אדונינו מה אדיר שמה בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים" (תהלים ח, ב)!

³³³ לחיו מערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים נטפות מור עבר

³³⁴ פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני

³³⁵ מלאכי צבאות ידונו ידונו ונתן בית תחלק שלל

³³⁶ ע"פ כתב"י, ראשונים ועוד

רפ"י

פירוש שדי מזיו. נוטריקון של פרשז:
קנאה יש ביניכם. שאתם באים על ידה לידי רציחה:
מסר לו. למדו:
באדם בשכר. שחרפוך וקראוך אדם נוצר מאדמה לשון שפלות:
מסר לו סודו. להקטיר מחתות קטורת בשעת מגפה ולעמוד בין המתים ובין החיים:
ואי לאו דאמר ליה. מלאך המות:
מנא ידע. הלא בתורה לא נכתב:
בדאי אתה. בתמיה:
קושר כתרים. כגון הנך דאמריי בפרק הבונה (דף קד.) תגא דקויף לגבי רייש וכן שעטנייז גייץ שצריכין כל אות ג' זיונים כדאמרינן (במנחות דף כט.): ראש הזייין נמתח לימין ולשמאל בגג מעט וכן ראש השיין השמאלי וכן כל ראשי שבע אותיות הללו בכל מקום שהן:
אין שלום. אין דרך ליתן שלום:
בעירך. במקומך:
לעזרני. לומר תצלח מלאכתך:
מיד. בעליה אחרת אמר לו יגדל נא כח ה':
בא השטן. הוא יצר הרע המחטיא את האדם הוא העולה ומסטיין [והאומר] דהוא מדת הדין אין הגון בעיני:

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: החזיר להן תשובה, אמר לפניו: רבונו של עולם! מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו: אחוז בכסא כבודי, וחזור להן תשובה. שנאמר: **"מאחז פני כסא פרשו עליו ענני"** (איוב כו, ט), ואמר רבי נחום: מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו. אמר לפניו: רבונו של עולם! תורה שאתה נותן לי, מה כתיב בה? **"אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים"**³³⁷ (שמות כ, ב). אמר להן: למצרים ירדתם! לפרעה השתעבדתם! תורה למה תהא לכם?

פ,ט,א

שוב: מה כתיב בה? **"לא יהיה לך אלהים אחרים"**³³⁸ (שמות כ, ג). בין הגוים אתם שרויין שעובדין לעבודה זרה! שוב: מה כתיב בה? **"זכור את יום השבת לקדשו"** (שמות כ, ח). כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות? שוב: מה כתיב בה? **"לא תשא"**³³⁹ (שמות כ, ז). משא ומתן יש ביניכם! שוב: מה כתיב בה? **"כבד את אביך ואת אמך"**³⁴⁰ (שמות כ, יב). אב ואם יש לכם! שוב: מה כתיב בה? **"לא תרצח" ... "לא תנאף" ... "לא תגנב"** (שמות כ, יג). קנאה יש ביניכם! יצר הרע יש ביניכם! מיד הודו לו להקדוש ברוך הוא, שנאמר: **"ה' אדננו מה אדיר שמך בכל הארץ"** (תהילים ח, י), ואילו "תנה הודך על השמים" לא כתיב. מיד כל אחד ואחד, נעשה לו אוהב ומסר לו דבר, שנאמר: **"עלית למרום שביט שבי לקחת מתנות באדם"**³⁴¹ (תהילים סח, ט). בשכר שקראוך **"אדם"** - לקחת מתנות. אף מלאך המות מסר לו דבר, שנאמר: **"ויתן את הקטרת ויכפר על העם"**³⁴² (במדבר יז, יב), ואומר: **"ויעמוד בין המתים ובין החיים"**³⁴³ וגו' (במדבר יז, יג), אי לאו דאמר ליה, מי הוה ידע?

ואמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שירד משה מלפני הקדוש ברוך הוא, בא שטן ואמר לפניו: רבונו של עולם, תורה היכן היא? אמר לו: נתתיה לארץ. הלא אצל ארץ, אמר לה: תורה היכן היא? אמרה לו: **"אלהים הבין דרפה"**³⁴⁴ וגו' (איוב כח, כג). הלא אצל ים, ואמר לו: אין עמדי.

³³⁷ אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מביט עבדים
³³⁸ לא יהיה לך אלהים אחרים על פני
³³⁹ לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא
³⁴⁰ כבד את אביך ואת אמך למען יארכו ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך
³⁴¹ עלית למרום שביט שבי לקחת מתנות באדם ואף סודרים לשמן יה אלהים
³⁴² ויקח אהרן כאשר דבר משה ויירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטרת ויכפר על העם
³⁴³ ויעמוד בין המתים ובין החיים ויתעצר המגפה
³⁴⁴ אלהים הבין דרפה והוא ידע את מקומה

כ"ז

כשעלה משה. להר אמר להם לסוף מי יום אני בא בתוך שש שעות הם סבורים שאותו יום שעלה בו מן המנין הוה והוא אמר להם מי יום שלימים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה נמצא יום מי י"ז בתמוז היה בי"ו בא שטן ועירבב את העולם והראה דמות חשך ואפילה דמות ענן וערפל וערבוביא לומר ודאי מת משה שהרי באו כבר שש ולא בא ואי אפשר לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת וגו':
באו שש. שקבע לכם:

הלך אצל תהום, אמר לו: אין בי שְׁנָאָמֶר: **"תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי"** (איוב כח, יד).
"אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה" (איוב כח, כב).
חזר ואמר לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, חיפשתני בכל הארץ ולא מצאתיה. אמר לו: לך אצל בן עמרם.
הלך אצל משה, אמר לו: תורה שנתן לך הקדוש ברוך הוא היכן היא? אמר לו: וכי מה אני שנתן לי הקדוש ברוך הוא תורה? אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, בדאי אתה?! אמר לפני: רבוננו של עולם, חמדה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום³⁴⁵, אני אחזיק טובה לעצמי?!
אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: הואיל ומיעטת עצמך - תקרא על שמך, שְׁנָאָמֶר: **"וכרו תורת משה עבדי"**³⁴⁶ (מלאכי ג, כב).

ואמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקדוש ברוך הוא ששה קושר כתרין לאותיות. אמר לו: משה, אין שלום בעירך?! אמר לפניו: כלום יש עבד שנותן שלום לרבו?! אמר לו: הנה לך לעזרני!
מיד אמר לו: **"ועתה יגדל נא פה ה' פאשר דברת"**³⁴⁷ (במדבר יד, יז).

אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב: **"וירא העם מי בשש משה"**³⁴⁸ (שמות לב, א)? אל תקרי: **"בשש"**, אלא: **'באו שש'**. בשעה שעלה משה למרום, אמר להן לישראל: לסוף ארבעים יום בתחלת שש אני בא. לסוף ארבעים יום בא שטן ועירבב את העולם. אמר להן: משה רבכם היכן הוא? אמרו לו: עלה למרום. אמר להן: באו שש. ולא השגיחו עליו. מת. ולא השגיחו עליו. הראה להן דמות מטתו. והיינו דקאמרי ליה לאהרן: **"מי זה משה האישי"** (שמות לב, א).

³⁴⁵ ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת (משלי ח, ל)
³⁴⁶ וכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בהרב על כל ישראל חקים ומשפטים
³⁴⁷ ועתה יגדל נא פה אדני פאשר דברת לאמר
³⁴⁸ וירא העם מי בשש משה לדרת מן ההר ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האישי אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו

רפ"י

20. פט, א-ב

שנאה לעכו"ם. שלא קבלו בו תורה:
שפרו ורבו. דכל אחד נתעברה אשתו זכר במצות שובו לכם לאהליכם ולא ידענא היכא רמיזא:

אמר ליה ההוא מרבנן לרב כהנא:
מי שמיץ לך מאי "הר סיני"?

אמר ליה:
הר שנעשו בו נסים לישראל.

'הר ניסאי' מיבעי ליה!

אלא: הר שנעשה סימן טוב לישראל.

'הר סימנאי' מיבעי ליה!

אמר ליה:

מאי טעמא לא שכיחת קמיה דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע דמעייני באגדתא?
דרב חסדא ורבה בריה דרב הונא דאמרי תרווייהו:
מאי "הר סיני"?
הר שירדה שנאה לאמות העולם עליו.

והיינו דאמר רבי יוסי ברבי חנינא:

חמשה שמות יש לו:

"מדבר ציון"³⁴⁹ (במדבר כו, יד) - שנצטוו ישראל עליו.

"מדבר קדש"³⁵⁰ (במדבר לג, לו-לז; תהלים כט, ח) - שנתקדשו ישראל עליו.

"מדבר קדמות" (דברים ב, כו) - שנתנה קדומה עליו.

"מדבר פארן"³⁵¹ (במדבר יב, טז) - שפרו ורבו עליה ישראל.

"מדבר סיני"³⁵² (שמות יט, א) - שירדה שנאה לאמות העולם עליו.

וכמה שמו?

חורב שמו.

ופליגא דרבי אבהו,

דאמר רבי אבהו:

"הר סיני"³⁵³ (שמות יט, כ) שמו,

ולמה נקרא "הר חורב"³⁵⁴ (שמות ג, א ועוד) שירדה חורבה לאמות העולם עליו.

³⁴⁹ כאשר מריתם פי במדבר צו במדיבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי מדיבת קדש מדבר צו (במדבר כו, יד)

³⁵⁰ ויסעו מעציון גבר ויחנו במדבר צו הוא קדש (במדבר לג, לו)

³⁵¹ ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר בקצה ארץ אדום (במדבר לג, לז)

קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש (תהלים כט, ח)

³⁵² ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן

³⁵³ בהדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים, ביום הזה, באו מדבר סיני

³⁵⁴ וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה

³⁵⁴ ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו בהן מדין וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חרבה

21. כַּט, ב

"מַנְיֵן נְשָׁקוּשְׁרִין לְשׁוֹן שֶׁל זְהוּרִית [בְּרֹאשׁ שְׁעֵיר הַמִּשְׁתַּלַּח? שְׁנֵאמַר: "אִם יִהְיוּ חֲטָאִיכֶם כְּשָׁנִים כְּשֶׁלֶּג יִלְבִּינוּ"³⁵⁵ (ישעיה א, יח)].

"כְּשָׁנִים"?! 'כְּשָׁנִי מִיבְעֵי לִיָּה!

אָמַר רַבִּי יִצְחָק:

אָמַר לָהֶם הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לִישְׂרָאֵל:

אִם יִהְיוּ חֲטָאִיכֶם כְּשָׁנִים הִלְלוּ שְׁסֻדוּרוֹת וּבָאוֹת מִשְׁשֵׁת יָמֵי בְּרֹאשִׁית וְעַד עַכְשָׁיו - כְּשֶׁלֶּג יִלְבִּינוּ.

דְּרַשׁ רַבָּא:

מֵאֵי דְקִתְיָב: "לְכוּ נָא וּנְזַכְּחָה יֹאמֵר ה'" - "לְכוּ נָא" (ישעיה א, יח)? 'בּוֹאוּ נָא' מִיבְעֵי לִיָּה!

"יֹאמֵר ה'" (ישעיה א, יח)?! 'אָמַר ה'" מִיבְעֵי לִיָּה!

לְעֵתִיד לְבָא יֹאמֵר לָהֶם הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לִישְׂרָאֵל: לְכוּ נָא אֲצַל אַבּוֹתֵיכֶם וְיִזְכְּחוּ אֶתְכֶם.

וְיֹאמְרוּ לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, אֲצַל מִי נִלְךְ?

אֲצַל אַבְרָהָם שְׁאֵמַרְתָּ לוֹ: "יִדְעֵ תְדַע"³⁵⁶ (בראשית טו, יג) - וְלֹא בִקֵּשׁ רַחֲמִים עָלֵינוּ?!

אֲצַל יִצְחָק שֶׁבִירַךְ אֶת עֵשָׂו: "וְהָיָה כְּאֲשֶׁר תִּרְוֶה"³⁵⁷ (בראשית כו, מ), וְלֹא בִקֵּשׁ רַחֲמִים עָלֵינוּ?!

אֲצַל יַעֲקֹב שְׁאֵמַרְתָּ לוֹ: "אֲנֹכִי אֲרֹד עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה"³⁵⁸ (בראשית מו, ד), וְלֹא בִקֵּשׁ רַחֲמִים עָלֵינוּ?!

אֲצַל מִי נִלְךְ עַכְשָׁיו?

"יֹאמֵר ה'" (ישעיה א, יח).

אָמַר לָהֶן הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: הוֹאִיל וּתְלִיתָם עִצְמְכֶם בִּי - "אִם יִהְיוּ חֲטָאִיכֶם כְּשָׁנִים, כְּשֶׁלֶּג יִלְבִּינוּ".

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן:

מֵאֵי דְקִתְיָב: "כִּי אַתָּה אֲבִינִי,

כִּי אַבְרָהָם לֹא יָדַעְנִי,

וְיִשְׂרָאֵל לֹא יִכְרַתְנִי,

אַתָּה ה' אֲבִינִי גוֹאֲלִנִי מֵעוֹלָם שְׁמִיךְ" (ישעיהו סג, ז)?

לְעֵתִיד לְבָא יֹאמֵר לוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם: בְּנִיךְ חֲטָאוּ לִי.

אָמַר לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, יִמְחוּ עַל קְדוּשַׁת שְׁמִיךְ.

אָמַר: אִימֵר לִיָּה לְיַעֲקֹב דְּהוּהָ לִיָּה צַעַר גִּידוּל בְּנִים, אֲפָשֶׁר דְּבַעֵי רַחֲמֵי עַלְיָהּוּ.

אָמַר לִיָּה: בְּנִיךְ חֲטָאוּ.

אָמַר לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, יִמְחוּ עַל קְדוּשַׁת שְׁמִיךְ.

אָמַר: לֹא בְּסִבֵּי טַעֲמָא, וְלֹא בְּדַרְדְּקֵי עֲצָה.

אָמַר לוֹ לְיִצְחָק: בְּנִיךְ חֲטָאוּ לִי.

אָמַר לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, בְּנִי וְלֹא בְּנִיךְ?!

בְּשַׁעָה שֶׁהִקְדִּימוּ לְפָנֶיךָ: "נַעֲשֵׂה"³⁵⁹ (שמות יט, ח) ל' "נִשְׁמַע"³⁶⁰ (שמות כד, ז),

קְרָאתָ לָהֶם: "בְּנֵי בְכוּרֵי"³⁶¹ (שמות ד, כב),

עַכְשָׁיו בְּנִי וְלֹא בְּנִיךְ?!

וְעוֹד, כַּמָּה חֲטָאוּ?

כַּמָּה שְׁנוֹתָיו שֶׁל אָדָם? שְׁבַעִים שָׁנָה.

דַּל עֲשָׂרִין דְּלָא עֲנִשְׁתָּ עַלְיָהּוּ - פָּשׁוּ לָהּ חֲמִשִּׁין.

דַּל עֲשָׂרִין וְחֲמִשָּׁה דְּלִילוּתָא - פָּשׁוּ לָהּ עֲשָׂרִין וְחֲמִשָּׁה.

דַּל תְּרֵיתֵי סְרִי וּפְלָגָא דְּצִלוּי וּמִיכַל וּדְבִית הַכֶּסֶף - פָּשׁוּ לָהּ תְּרֵיתֵי סְרִי וּפְלָגָא.

אִם אַתָּה סוֹבֵל אֶת כּוֹלָם - מוֹטָב,

³⁵⁵ לְכוּ נָא וּנְזַכְּחָה יֹאמֵר ה' אִם יִהְיוּ חֲטָאִיכֶם כְּשָׁנִים כְּשֶׁלֶּג יִלְבִּינוּ אִם יֹאדְרִימוּ כְּתוּלַע כְּצִמְרֵי יִהְיוּ

³⁵⁶ וְיֹאמְרוּ לְאַבְרָם יִדְעֵ תְדַע מִי הוּא יְהוָה וְדַעַךְ בְּאָרְץ לֹא לָהֶם וְעַבְדִּים וְעָנִי אַתָּם אֲרַבַּע מֵאוֹת שָׁנָה

³⁵⁷ וְעַל חֲדָבָה תִּחְיֶה וְאֵת אַחִיךָ תַעֲבֹד וְהָיָה כְּאֲשֶׁר תִּרְוֶה וּפְרַקְתָּ עָלָי מֵעַל צוּאָרְךָ

³⁵⁸ אֲנֹכִי אֲרֹד עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה וְאֲנֹכִי אֲעַלְךָ גַּם עַלֶּה וְיִוֹסֵף וְשִׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ

³⁵⁹ וְעָנִי כָל הָעָם וְחָדוּ וְיֹאמְרוּ כָל אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֵׂה וְיִשָּׁב מִשָּׁה אֶת דְּבַרֵי הָעָם אֵל ה':

³⁶⁰ וַיִּקַּח סִפְרֵי הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנוֹ הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָל אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֵׂה וְנִשְׁמָע

³⁶¹ וְאִמְרַתְּ אֵל פְּרַעְפָּה מַה אָמַר ה' בְּנֵי בְכוּרֵי יִשְׂרָאֵל

רַס"י

כְּשֵׁנִי מִיבְעֵי לִיָּה. דוּמִיא דְכַשְׁלַג

דְּלֹא כְּתִיב כְּשִׁלְגִים:

אֲרֹד עִמָּךְ אַעֲלֶה גַם עִלָּה. כַּאֲן

רִמַּז ד' גְּלוּיֹת גַּם רִיבּוּיא הוּא:

יֹאמֵר ה'. אַתָּה אֲמוֹר הַתּוֹכַחָה

וּבַךְ אֲנוּ תוֹלִין:

יִמְחוּ. הוֹאִיל שְׁחֲטָאוּ וְיִתְקַדַּשׁ

שְׁמִיךְ בְּעוֹלָם כְּשִׁתְּעִשָּׂה דִין

בְּעוֹבְרִין עַל דְּבַרְיךְ:

קְרָאתָ לָהֶן בְּנֵי בְכוּרֵי יִשְׂרָאֵל.

שְׁהִיָּה גְלוּי לְפָנֶיךָ שְׁחַן עֲתִידִין

לוֹמַר לְפָנֶיךָ בְּסִינֵי נַעֲשֵׂה וְנִשְׁמָע

לְקַבֵּל עוֹלָךְ מֵאַהֲבָה כְּבָנִים:

דַּל עֲשָׂרִין דְּלֹא עֲנִשְׁתָּ לָהּ. שְׁכַן

מִצִּינוּ בְּדוֹר הַמְּדַבֵּר שְׁלֹא עֲנֵשׁ

הַקְּבִי"ה אֲלֵא מִכִּי שָׁנָה וּמַעֲלָה

דְּכִתְיָב (בְּמַדְבֵּר יֵד) בְּמַדְבֵּר הַזֶּה

יִפְלוּ פְּגָרֵיכֶם וְגוֹי מִבֶּן כ"ו שָׁנָה

וּמַעֲלָה אֲשֶׁר הִלְיוֹתֶם עָלָי:

רפ"י

כי אתה אבינו. כנגד יצחק אמרו והוא אמר להם הראו כנגד הקב"ה שהוא אביכם: **בשלשלאות של ברזל**. כדרך כל הגולים שהרי ע"פ גזרת גלות ירד לשם: **בחבלי אדם**. בשביל חיבת האדם משכתיים למצרים בחבלים ולא בשלשלאות: **כמרימי עול על לחייהם**. כאדם הסובל ומסייע לבהמתו להרים עולה מעל צוארה בלווחין ובמקלות: **ואט אליו אוכיל**. הטיתי לכם כח להכיל את עבודת הפרך:

ואם לאו - פלגא עלי ופלגא עליה.
ואם תמצא לומר: בולם עלי - הא קריבית נפשי קמך.
פתחו ואמרו: **"אתה אבינו"** (ישעיהו סג, טז).

אמר להם יצחק: עד שאתם מקלסין לי, קלסו להקדוש ברוך הוא. ומחוי להו יצחק, הקדוש ברוך הוא בעינייהו.
מיד נשאו עיניהם למרום ואמרו: **"אתה ה' אבינו גאלנו מעולם שקמך"** (ישעיהו סג, טז).

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן:
ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל,
אלא שזכותו גרמה לו,
דכתיב: **"בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה,**
ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם ואט אליו אוכיל" (הושע יא, ד).

22. פט, ב

רס"י

מתני'

ביצה קלה. כבר מפורש שזה ביצת תרנגולת שהיא קלה לבשל ולא בשיעור כל ביצה שיערו אלא כגרוגרת מביצה קלה:

ומצטרפין. כל מיני תבלין זה עם זה:

קליפי אגוזים. הגדילה ע"ג הקליפה בעודן לחין:

סטיס. קרו"ג {**כרכום**

{**קורטס**?} [ממנו מפיקים **צבע**

צהוב-כתום. אך ראה לעיל **סח**.

ו-עט, וראה הערה בספר:] :

פואה. וורצ"א {**ורנצ"א**:

פואה } :

פי סבכה. בראש הסבכה

שעשאה בקליעה נותן מעט בגד:

נתר. מין אדמה שקורין ניטר"א

{**נתר חנקת האשלגן**} :

קמוליא ואשלו. בגמרא מפרש

להו:

את הכתם. של דם נדה שאלו

הסמנין מעבירין על הכתם של

דם נדה בבגד לטהרו:

גמ'

התם. הוא דקולמוס מרוסס לא

חזי למידי אלא להסקה:

ככא דאקלידא. שן של מפתח:

משנה

המוציא:

עצים - כדי לבשל ביצה קלה.

תבלין - כדי לתבל ביצה קלה,

ומצטרפין זה עם זה.

קליפי אגוזין,

קליפי רמונים,

איסטיס,

ופואה - כדי לצבוע בהו בגד קטן פי סבכה.

מי רגלים,

נתר,

ובורית,

קמוליא,

ואשלו - כדי לכבס בגד קטן פי סבכה.

רפי יהודה אומר:

כדי להעביר את הכתם.

גמרא

תנינא חדא זימנא:

"**קנה - כדי לעשות קולמוס,**

אם היה עב או מרוסס - כדי לבשל ביצה קלה שצביצים, טרופה ונתונה באילפס" (שבת פ:):

מהו דתימא: התם הוא דלא חזי למידי,

אבל עצים דחזו לככא דאקלידא - אפילו כל שהוא,

קא משמע לן.

רש"י

ורמינהו. אמתני' דקתני תבלין מצטרפין שני מינין לכשיעור: **ב' וג' שמות.** פלפל לבן שחור וארוך או אפילו מן ג' מינין והם (שם אחד) של איסור אסור אם תיבלו בהן את הקדרה: **ומצטרפין.** לתבלה אם אין בכל אחד כדי לתבל ונצטרפו ותיבלו: **ואמר חזקיה.** הא דקתני מצטרפין: **במיני מתיקה.** עסקינן שכולן מיני מתיקת קדירה אבל מין אחר אין מצטרף ומתניתין לא מפליג:

23. פט, ב - צ, א

"תבלין - כדי לתבל ביצה קלה [ומצטרפין זה עם זה]".

ורמינהו:

"תבלין: שנים ושלשה שמות ממין אחד,

או משלשה מינין - אסורין,

ומצטרפין זה עם זה" (עלה ב, י).

ואמר חזקיה:

במיני מתיקה שנו,

הואיל וראויין למתק קדירה.

טעמא - דחזו למתק את הקדירה,

הא לאו הכי - לא!

הכא נמי חזו למתק.

צ,א

רַס"י

דוגמא לאירא. מעט צמר שהוא כמין דוגמא שמראה הצבע לבע"ה כזה תחפוץ או כזה והוא כדי ליתן באירא של קנה של גרדי ושיעורה מועט:
לשרות. ומתני' בשאינן שרויין והבא לשרות אינו שורה פחות מכדי בגד קטן:

24. צ, א

"קְלִיפֵי אַגוּזִין וְקְלִיפֵי רְמוּנִים סְטִיס וּפּוּאָה - בְּדֵי לְצַבּוֹעַ בְּגַד קָטָן".

וּרְמִינָה:

"הַמוּצִיא סְמָנִים שְׂרוּיִין - בְּדֵי לְצַבּוֹעַ בְּהֵן דּוּגְמָא לְאִירָא!"

³⁶²אָמַר רַב נַחֲמָן אָמַר רַבָּה בְּרַ אֲבוּהַ:

לְפִי שְׂאִין אָדָם טוֹרַח לְשָׂרוֹת סְמָנִים לְצַבּוֹעַ בְּהֵן דּוּגְמָא לְאִירָא.

25. א, צ

רש"י

אנפטרין. מקום:
 הוסיפו עליהם. לענין שביעית:
 החלביצין. לטרויין {לייטרויין}:
 נץ-חלב (חסת-ארנבת?):
 והלעונין. לענה:
 כברית. גפרית:
 שיש לו עיקר. שנשרש בארץ
 ולפי דעת תורניסא דגרסינן
 במס' ע"ז דבר שאין לו שורש
 הוא כמו זה ולא כמו שמפרשין
 אותו פיוניא {פיי"ן: אורן}:
 שלוף דוץ. לא איתפרש אבל כך
 שמו {בכתב יד אחד מצוי כאן
 הלעז: טראפני"א, ונראה
 שפירושו: שרף-אלה [השערה
 בלבד]}:
 ברמצא דפרזלא. פוריידורא
 {פוריידו"ר: מקדח} של ברזל:

"מי רגלים".

תנא:

"מי רגלים - עד בן ארבעים יום".

"נתר".

תנא:

"נתר אלכסנדרית, ולא נתר אנפטרין".

"בורית".

אמר רב יהודה:

זה חול.

והתניא:

"הבורית והחול!"

אלא: מאי "בורית"? כבריתא.

מיתבי:

"הוסיפו עליהן: החלביצין, והלענין, והבורית, והאהל".

ואי סלקא דעתך: כבריתא,

כבריתא - מי איתא בשביעית!?

והתניא³⁶³:

"זה הכלל: כל שיש לו עיקר - יש לו שביעית,

ושאין לו עיקר - אין לו שביעית!"

אלא מאי "בורית"? - אהל.

והתניא:

"והבורית ואהל!"

³⁶⁴תרי גוויי אהל.

"קימוליא".

אמר רב יהודה:

שלוף דוץ.

"אשג".

אמר שמואל:

שאילתינהו לכול נחותי ימא, ואמרו לי 'שונאנה' שמיא,
 ומשתכח בנזקבא דמרגניתא, ומפקי ליה ברמצא דפרזלא.

³⁶³ מסורת הש"ס ועוד.

³⁶⁴ גירסת וילנא: (אלא)

26. צ, א

כ"י

מתני'

פלפלת כל שהוא. ואינו פלפל שלנו ובגמרא מפרש כל שהוא למאי חזי:

מיני בשמים כל שהן. לריח טוב:

מיני מתכות כל שהוא. ראוי לדרבן קטן: שמצניעין אותו לרפואה ל"ג:

מקק ספרים. אכילת תולעת אוכלת הספרים ומרקבן ושמו מקק:

שמצניעין אותן לגונון. שכל דבר קדש טעון גניזה:

מאומה. אלמא אחשביה קרא לאיסורא והא דתנן (לעיל דף עה.) כל שאינו כשר להצניע כו' ואוקימנא למעוטי עצי אשירה דלא כרי יהודה:

גמ'

לצלחתא. כאב חצי הראש:

ריח רע. שמעשנין בהן חולין ותינוקות כגון חלטית להבריא מעליו מוסיקין:

ארגמן. צבע שצובעין בו ארגמן וטעמא לא איתפרש ול"נ שגם הוא ראוי להריח:

בתולת הוורד. עלה של וורד בחור אחת:

משנה

פלפלת - כל שהוא.

ועטרון - כל שהוא.

מיני בשמים,

ומיני מתכות - כל שהן.

מאבני המזבח,

ומעפר המזבח,

מקק ספרים,

ומקק מטפחותיהם - כל שהוא,

שמצניעין אותן לגונון.

רבי יהודה אומר:

אף המוציא משמשי עבודה זרה - כל שהוא,

שנאמר: "ולא ידבק פיך מאומה מן החרים" (דברים יג, יח).

גמרא

"פלפלת - כל שהוא" - למאי חזיא?

לריח הפה.

"עטרון - כל שהוא" - למאי חזיא?

לצילחתא.

"מיני בשמים - כל שהן".

תנו רבנן:

"המוציא ריח רע - כל שהוא.

שמן טוב - כל שהוא.

ארגמן - כל שהוא.

ובתולת הוורד - אחת".

27. צ, א

רפ"י

מיני מתכות כל שהוא. מתניי
 היא:
הרי עלי ברזל. לבדק הבית:
לכליא עורב. טבלאות של אמה
 היו עושין והן חדין כסכין
 סביבותיהם ומסמדין חדין
 בכולן ומחפין בהן גגו של היכל
 למנוע את העורבים מלישב:
ממעה כסף. נחשת שוה מעה
 כסף:
צנורא. מזלג קטן [כעין] שטוין
 בו זהב ולבדק הבית למאי חזי:
שמוחטין בו פתילות. ומנקבין
 ראשיהן לעדוויי חושכן מוקי"ר
 { **למחוט (נר)** } בלע"ז:

"מיני מתכות - כל שהו".

למאי חזו?

תניא:

"רבי שמעון בן אלעזר אומר:
שפן ראוי לעשות ממנה דרבן קטן".

תנו רבנן:

"הרי עלי ברזל",
אחרים אומרים:
לא יפחות מאמה על אמה".

למאי חזיא?

אמר רב יוסף:
 לכליאי עורב.

ואיכא דאמרי:

"אחרים אומרים:
לא יפחות מכליאי עורב".

וכמה?

אמר רב יוסף:
 אמה על אמה.

"נחשת - לא יפחות ממעה כסף".

תניא:

"רבי אלעזר אומר:
לא יפחות מצינורא קטנה של נחשת".

למאי חזיא?

אמר אביי:

שמוחטטין בה את הפתילות,
 ומקנחין הנרות.

28. צ, א

רש"י

מקק דסיפרי תכך דשיראי. כל אלו תולעין הן שבכל מין ומין וחלוקין בשמותיהם תכך איילא פה ה:

כולהו סכנתא. לאוכלן:

קוצים יש בתאנים. היה תולעת יושב ונוקב בגרונו ודומה שהוא קוץ:

קטליה פה לדין. הרגו פה לדין:

"מקק ספרים ומקק מטפחת".

אמר רב יהודה:

מקק דסיפרי, תכך דשיראי, ואילא דעינבי, ופה דתאני, וזה דרימוני - כוליהו סכנתא.

ההוא תלמידא דהוה יתיב קמיה דרבי יוחנן,

הוה קאכיל תאני.

אמר ליה: רבי, קוצין יש בתאנים!

אמר ליה: קטליה פה לדין.

29. צ, א-ב

רפ"י

מתני'

רוכלין. מוכרי בשמים לקישוטי נשים ויש להן קופות קטנות לצרורות בשמים:

אינו חייב אלא חטאת אחת. דכולה חדא הוצאה היא:

פחות מכגורגרת. דאע"ג דכל האוכלין שיעורן כגורגרת הני כיון דלזריעה קיימי בפחות מכגורגרת נמי מיחייב:

זרע קישואין. חשוב הוא וחייב בשני גרגרין:

המוציא חגב חי כל שהוא. שמצניעין אותו לקטן לשחק בו כדמפרש רבי יהודה בסיפא דמתני':

מת. הרי הוא כשאר אוכלין וחייב בכגורגרת:

ציפורת כרמים. לקמיה מפרש מאי היא ומאי רפואתו:

שמצניעים אותו לקטן כו'. ות"ק מהאי טעמא נמי מחייב ליה בחגב טהור ומיהו אטמא פליג דלא מצנעי ליה לשחק דילמא אכיל ליה כדלקמן:

גמ'

כדי לזבל. אלמא זרע הבא מגרעין אחד חשיב:

הא דזריע. מאחר שהן זרועין חשיב כל אחד ואחד ואדם טורח לזבל אחד מהם אבל דלא זריע אין אדם טורח לזרוע גרגיר אחד:

המוציא גרעינין. גרעיני תמרה: **ביצה קלה.** כגורגרת מביצה שהיא קלה לבשל וזו של תרנגולת:

לחשבון. כמו שנותנים לסימן עדות לכל דינר פשוט:

אחרים אומרים ה'. דעד ד' כללות חשיב איניש ולא מינשי ואין צריך לתת סימן אבל חמש מינשי ומותיב סימנא לכולהו:

לנישבין. לצוד עופות ובלע"ז ליצי"ש { **לצי"ש: חבלים,**

לולאות (מלכודת) }:

מקשה של חזיר. נימין קשין שבשדרה של חזיר:

אחת. דחזיא לאושכפי לתת בראש המשיחה של תפירה:

צורי דקלים. נצרים קלופים לעשות סלים:

שתים. לשתי בתי נירין:

תורי דקל. דקין מצורי והן מן הסיב הגדל סביבותיו ולא ידעתי למאי חזי:

משנה

המוציא קופת הרוכלין, אף על פי שיש בה מיניו הרבה - אינו חייב אלא חטאת אחת. זרעוני גינה - פחות מכגורגרת.

רבי יהודה בן בתירה אומר: חמישה.

זרע קישואין - שנים.

זרע דילועין - שנים.

זרע פול המצרי - שנים.

חגב חי טהור - כל שהוא,

מת - כגורגרת.

ציפורת כרמים, בין חיה בין מתה - כל שהוא,

שמצניעין אותה לרפואה.

רבי יהודה אומר:

אף המוציא חגב חי טמא - כל שהוא,

שמצניעין אותו לקטן לשחק בו.

גמרא

ורמינהי:

"זבל וחול הדק - כדי לזבל קלח של ברוב,

דברי רבי עקיבא.

וחכמים אומרים:

כדי לזבל ברישא!"

אמר רב פפא:

הא - דזריע,

הא - דלא זריע,

לפי שאין אדם טורח להוציא נימא אחת לזריעה.

"זרע קישואין".

תנו רבנן:

"המוציא גרעינין, אם לנטיעה - שתים,

אם לאכילה - במלא פי חזיר,

וכמה מלא פי חזיר?

אחת.

אם להסיק - כדי לבשל ביצה קלה,

אם לחשבון - שתים.

אחרים אומרים: חמש."

תנו רבנן:

"המוציא שני נימין מזנב הסוס, ומזנב הפרה - חייב,

שמצניעין אותן לנישבין.

מקשה של חזיר - אחת.

צורי דקל - שתים.

תורי דקל - אחת."

צ"ב

30. צ, ב

רש"י

פיילי ביירי. כך שמו :
 ומשתכח בדיקלא דחד נבארא.
 בדקל בחור שלא נכרך עדיין
 אלא בסיב אי שגדל סביבותיו
 וכורכו :
 לחוכמא. לפתוח הלב :
 גובתא. קנה :
 שיתין. לאו דוקא אלא מכסהו
 כסויין הרבה כגון זפת ושעוה על
 גבה ואדמה :
 גושפנקי. חותמות :
 ותלי ליה באיברא דשמאל'.
 בזרוע השמאל :
 וסימן לב כסיל. כגון זה שצריך
 לפקח לב לשמאלו :
 ואכיל לאידך פלגא. בתר
 דאחכים :
 ואי לא. אכיל ליה אלא שדי
 ליה :
 מיעקר תלמודו. וחכמתו שלמד
 על ידו נעקר ממנו :

"ציפורת נרמים, בין חיה בין מתה - כל שהוא".

מאי "ציפורת נרמים"?

אמר רב:

פליא ביארי.

אמר אבי:

ומשתכח בדיקלא דחד נבארא.

ועבדי לה לחוכמא.

אכיל ליה לפלגא דימיניה,

ופלגא דשמאליה רמי לה בגובתא דנחשא,

וחתים לה בשיתין גושפנקי,

ותלי לה באיברא דשמאלא.

וסימניד: "לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו" (קהלת י, ב),

וחכים כפיה דבעי,

וגמר כפיה דבעי,

ואכיל ליה לאידך פלגא,

דאי לא - מיעקר תלמודו.

רס"י

ות"ק סבר. חגב טמא לא מצנעיי ליה לקטן לשחק :
דילמא אכיל. ואפי' למאן דאמר קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצויין עליו להפרישו מודה הוא דלא יהבינן ליה בידיים דתניא (יבמות דף קד.) לא תאכלום לא תאכלום להזהיר גדולים על הקטנים :
אי הכי טהור. חי נמי דילמא אכיל ליה ואי משום דאין בו איסור אבר מן החי דחגב אין טעון שחיטה אית ביה מיהא משום בל תשקצו במסכת מכות (דף טז:) כדרב כהנא כו' :
שושיבא. מין חגב טהור :
אלא. לאו משום דחייש דילמא אכיל ליי חי אלא דילמא מיית ואכיל ליי וקאכיל טמא אבל טהור ש"ד :
מיספד ספיד ליה. תינוק ולא אורחיה למיכיליה :

31. צ, ב

"רבי יהודה אומר:

אף המוציא [חגב חי טמא - בל שהוא, שמצניעין אותו לקטן לשחוק בו].

ותנא קמא סבר - לא.

מאי טעמא?

דילמא אכיל ליה.

אי הכי, טהור נמי!

דהא רב כהנא הנה קאים קמיה דרב,

והנה קמעבר שושיבא אפומיה.

אמר ליה: שקליה,

דלא לימרו: מיכל קאכיל ליה וקעבר משום: **"בל תשקצו את נפשותיכם"** (ויקרא יא, מג)!

אלא דילמא מיית, ואכיל ליה.

ורבי יהודה?

אי מיית - קטן מיספד ספיד ליה.

הדרן עלך אמר רבי עקיבא